

ZORISLAV HORVAT

SREDNJOVJEKOVNA PAVLINSKA ARHITEKTURA NA PODRUČJU SENJSKE I MODRUŠKO-KRBAVSKE BISKUPIJE

Zorislav Horvat
Zagrebačka 17
HR 10216 Vrbovec

UDK:726.7(497.5):271.791
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 1999-01-09

U radu autor navodi da su pavlini uz franjevce bili najvažniji crkveni red u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, točnije rečeno u krbavsko-modruškoj i senjskoj biskupiji. Osnivani su od sredine 14. st. pa sve do kraja 15. st., do intenziviranja turskih prodora u ove krajeve. Osnivali su ih i potpomagali ponajviše moćni knezovi Krčki Frankopani, a bili su stup crkvenoga, kulturnoga i gospodarskog života ovih krajeva. Na žalost, turske su navale i osvajanja prekinuli njihovu djelatnost, a samostani iščezli, skupa s arhivama, umjetničkim predmetima te njihovim građevinama. Nekoliko je samostana na obali Jadranskog mora preživjelo turske napade, te su dosegli zavidnu razinu u svom djelovanju i dosezima. Na žalost je i to prekinuto 1786. odlukom cara Josipa II., kojom su ukinuti mnogi crkveni redovi, jer im je djelovanje bilo navodno nepotrebno.

Pavlinski su samostani i crkve bili skromni već zbog činjenice da se radi o jednom pustinjačkom redu, koji nije mnogo zahtijevao. Njihova se skromnost dobro uklopila u reduciranu srednjovjekovnu arhitekturu tzv. "periferijskog usmjerenja", koja se konzervativno držala starih načina gradnje, a povremeno uzimala nova stilska dostignuća, prilagođena svojim materijalnim i građevinskim mogućnostima. Na žalost, osim pavlinskog samostana u Crikvenici, koji je recentnom pregradnjom potpuno negiran, svi su ostali u različitim arheološkim stupnjevima te ih treba još i dalje istraživati.

Pavlinski je red u svojim počecima bio pustinjski red koji je tijekom vremena prešao put od eremita pustinjaka do važnog čimbenika srednjovjekovnog života, od života u divljini i pustinji do sudjelovanja u vjerskom, kulturnom, prosvjetnom itd. životu zemlje. Poznati naš proučavatelj pavlinske

povijesti K. Dočkal kaže: "Od 1244. pa sve do 1786. pavlinski je red dijelio sudbinu hrvatskog naroda. Pavlini su preko 500 godina bili tješitelji hrvatskog puka, savjetnici hrvatskih plemića i velikaša, podržavatelji hrvatske knjige, odgajatelji mladeži, promicatelji umjetnosti, stvaratelji kulture." Oni su u krajevima oko Velebita bili širitelji glagoljice i hrvatskog jezika, pa tako u sačuvanom arhivu pavlinskog samostana sv. Jelene kraj Senja gotovo da i nema latinskih isprava, već su to glagoljica i hrvatski jezik. Karakteristično je da su svi pavlini imali visoku naobrazbu i držali škole, poučavajući mladež. A nije bila nevažna ni njihova zdravstvena djelatnost.

Ratovi s Turcima tijekom 15.-17. st. znatno su prorijedili broj pavlinskih samostanskih arhiva, čime je potpuno zbrisana većina pisanog sjećanja na njihovu djelatnost u prošlosti. Tako npr. za samostan na Plitvičkim jezerima nema baš nikakvih pisanih tragova, za samostan Turan (današnji Turjanski) sačuvana je tek jedna jedina isprava itd. Kada je car Josip II. ukinuo pavlinski red 1786., bio je to još jedan korak u uništavanju pavlinske memorije. Njihovo se djelovanje svelo na krhotine, koje tek moramo spajati u cjelinu i na temelju toga donositi zaključke. Pavlinski su samostani tada opustošeni, njihovi arhivi, knjižnice i predmeti od umjetničke vrijednosti razvučeni i zatajeni. Karakteristično se finale tog brisanja pavlinske memorije dogodilo oko 1978., kada je bivši pavlinski samostan u Crikvenici pretvoren u hotel "Kaštel", a zvonik pavlinske crkve "utopljen" u zgrade novog hotela.

Najvažniji zaštitnici pavlinskih samostana u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, kao i njihovi osnivači, bili su knezovi Krčki Frankopani, tako da se može reći za kraj oko Velebita – Hrvatsko Primorje i Liku – da ima značajke jednoga specifičnog kruga – onoga Frankopanskog.¹ Pavlinski su samostani, kao uostalom i ostala arhitektura, imali svoje graditeljske, oblikovne i društvene specifičnosti, koje su dale svoj oblikovni izraz. Ključni samostan toga kruga bio je pavlinski samostan sv. Nikole na Gvozdu kraj Modruša, koji je bio središte vikarijata, sa značajnim brojem redovnika (tradicija spominje 80-ak njih) i s dva klaustara već u 15. st.

Pavlinski su samostani nastajali, razvijali se i nestajali slijedeći povijesne okolnosti i oviseći mnogo puta o svom konkretnom zemljopisnom položaju. Turski su pljačkaški pohodi onemogućavali normalan život na prostorima srednjovjekovne Hrvatske i tek je nekoliko samostana, udaljenijih od ratnih zbivanja, preživjelo pa se i uspješno razvijalo: Crikvenica, Novi, hospicij u Rijeci, možda Baška na otoku Krku. Zadnji je pavlinski samostan u srednjovjekovnoj Hrvatskoj bio osnovan 1490. u Zažičnom, dok je jedan jedini

¹ I. LENTIĆ, 1977, 17.

osnovan nakon toga, 1634., u Senju, unutar gradskih zidina, što može mnogo reći o promjenama uvjeta života i načina djelovanja pavlina.

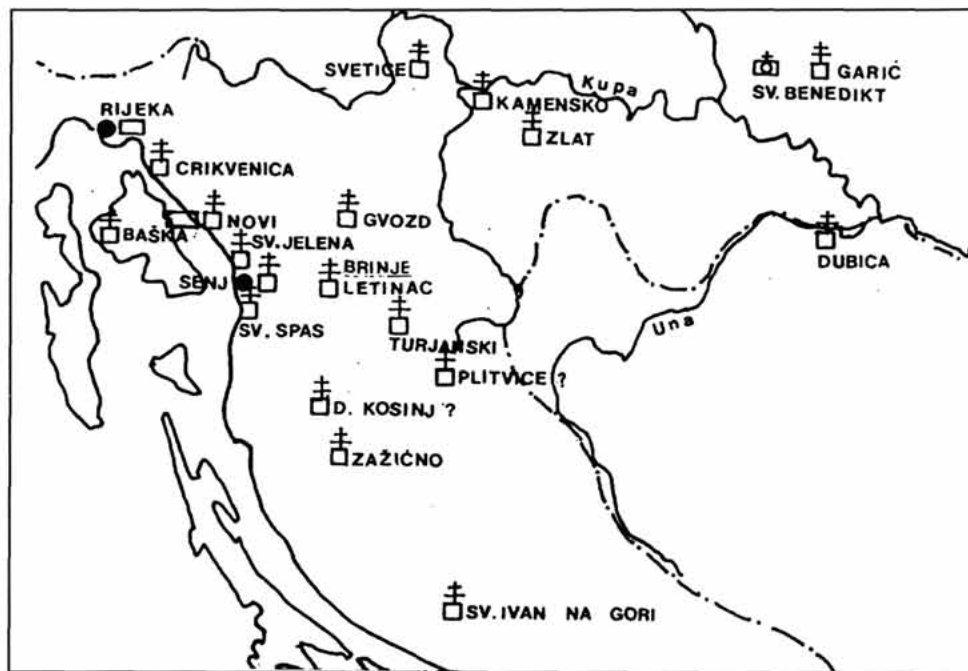
Pregled pavlinskih samostana senjske i krbavsko-modruške biskupije prema dobu nastanka i njihovim osnivačima:

Samostan	Doba nastanka	Osnivač
1. Gvozd, Sv. Nikola	1364.	knezovi Krčki
2. Turan (Turjanski), Sv. Jelena	1364.	knezovi Krbavski
3. Ljubotina, Sv. Spas	1364.	knezovi Krčki
4. Vlaška draga, Sv. Jelena	1390.	kanonik senjski Radovan
5. Crikvenica, Sv. Marija	1412.	knez Nikola IV. Krčki
6. Novi Vinodolski, Sv. Marija	1453. (1462.)	knez Martin Frankopan
7. Brinje, Sv. Marija	1476.	knez Ivan VIII. Frankopan
8. Zažično, Sv. Marija	1490.	pleme Draškovića
9. Senj, Sv. Nikola	1634.	biskup senjski Agatić
Dubiozni su sljedeći samostani		
10. Plitvice	13. st.	nepoznat
11. Sv. Ivan na Gori Velebitu	13. st. (?)	nepoznat
12. Kosinj, Sv. Petar	?	nepoznat
Neki pavlinski posjedi		
13. Rijeka – hospicij i bolnica		pavlini iz Crikvenice
14. Bašćanska Draga, hospicij - pavlini dobivaju crkvu Sv. Kuzme i Damjana u Baškoj Drazi - postaje samostan	oko 1371. 1455. 1610.	pavlini iz Sv. Spasa kraj Senja Ivan Frankopan Mlečani
15. Letinac, posjed		

Autor se u ovom članku okrenuo opisu i analizi pavlinske arhitekture srednjovjekovne Hrvatske, koliko mu je to bilo dostupno, bilo na terenu, bilo u dokumentaciji, s obzirom na to da je po svom pozivu arhitekt-konzervator. Povijesni su podaci uglavnom preuzeti od drugih autora koji su se bavili pavlinima (Bogović, Bolonić, Glavičić, Ivanković, Kruhek, Lentić, Sekulić, Viličić itd., da spomenemo samo one najvažnije). Autor se ovom prilikom nije

upustio u proučavanje K. Dočkala, stožera naše pavlinske povijesti, time su se bavili navedeni autori i ta su njihova razmatranja uzeta u obzir.

Na žalost, treba konstatirati da nema arheoloških istraživanja i iskopavanja pavlinskih lokaliteta, osim ako izuzmemo probna iskopavanja A. Faber i A. Glavičića kraj Sv. Ivana na Velebitu. Bez dvoumljenja može se reći da je došlo vrijeme da se njima netko ozbiljnije pozabavi. Nešto je više arheoloških istraživanja bilo na sjeveru, u Lepoglavi, Kamenskom (RZH) te na Petrovoj gori (M. Kruhek), a rezultati su pokazali da su ona bila prijeko potrebna.

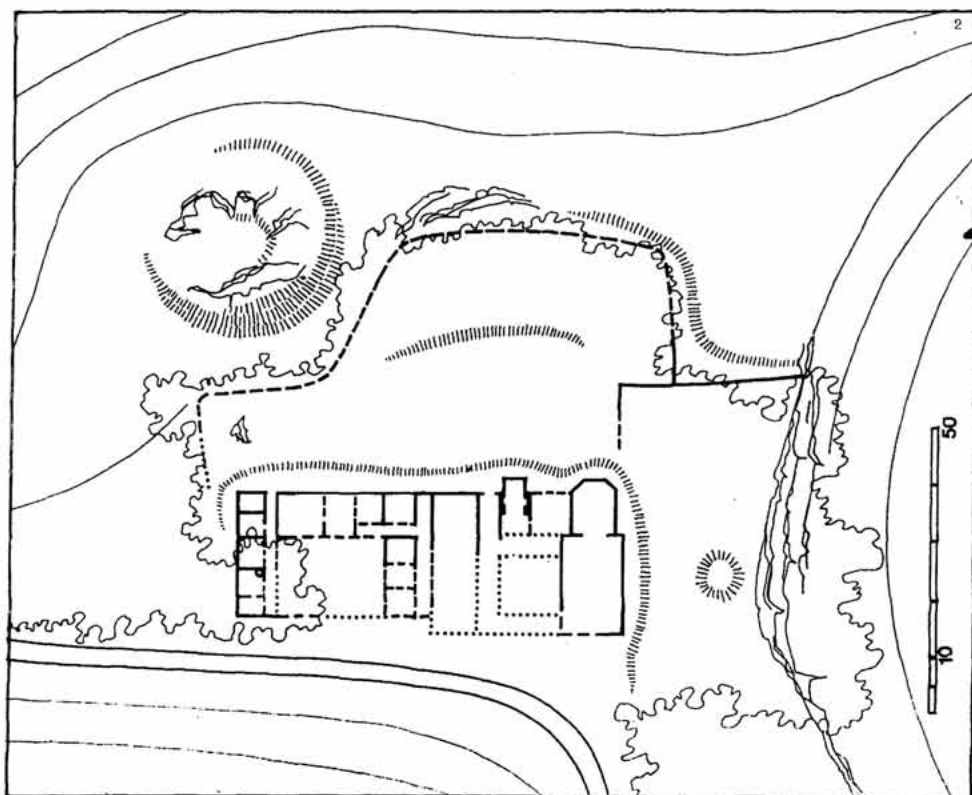
Sl. 1. Zemljopisna karta pavlinskih samostana u zapadnoj Hrvatskoj

Gvozd – samostan sv. Nikole

Blizina Modruša sa svojim moćnim gospodarima, knezovima Krčkim Frankopanima,² bila je odlučna za osnivanje, napredovanje i ulogu Gvozdanskog samostana: on je bio sjedište Hrvatsko-istarske odnosno Gvozdanske vikarije

² M. IVANKOVIĆ, 1988, 96.

Hrvatske pavlinske provincije, u njemu je povremeno živjelo – kako to spominju kasniji autori – i do 80 redovnika.³ Samostan je bio bogato obdaren, a i kasnije su se množili razni darovi i zadužbine. U samostanu, kao i u cijelom vikarijatu, njegovala se glagoljica, a glagoljicom su bile pisane i mnoge isprave vezane na ovaj samostan.⁴ Početkom 16. st., za učestalih turskih provala, samostan je stradao i napušten je. Nakon protjerivanja Turaka i mira u Karlovcima 1699. franjevac-trećoredac Andrija Matijašić obnavlja 1705. samostan na Gvozdu, ali u mnogo manjem opsegu, tek s tri pavlinska redovnika. God. 1786. samostan je ukinut odlukom cara Josipa II., kao i mnogi drugi, te je po drugi put ostao ruševina.⁵

Sl. 2. Gvozdu kraj Modruša, pavlinski samostan sv. Nikole, šira situacija

³ M. IVANKOVIĆ, 1988, 97.

⁴ M. BOLONIĆ, 1973, 287-289.

⁵ M. IVANKOVIĆ, 1988, 98.

Sl. 3. Gvozd, pavlinski samostan sv. Nikole, pogled na sjeveroistočni kut broda crkve s pilastrima (snimio M. Kruhek 1987.)

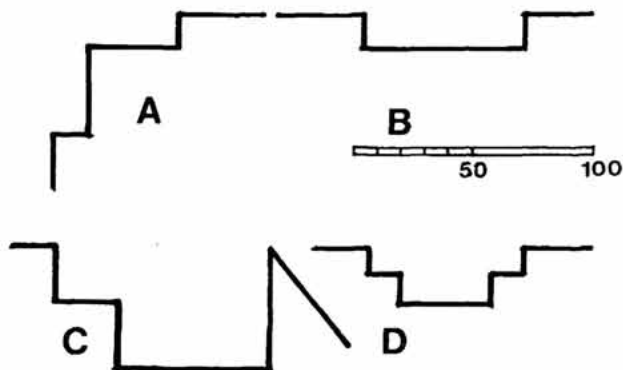
Samostan sv. Nikole na Gvozdu nalazi se u dubokoj šumi, uz "Staru cestu" prema Senju. I danas tu poziciju obližnji puk zove "Kloštrom". Ruševine samostana pokazuju karakteristične tlocrtne oblike, s crkvom, dva klaustra s obodnim zgradama, a sve je to okruženo još posebno ograđenim prostorom za gospodarske potrebe i vrtom (Sl. 2).

Crkva je prilično velika, međutim, na njoj nema sačuvanih detalja, osim pilastara u brodu (Sl. 3, 4A, B). Ti su pilastri vjerojatno odgovarali mjestima krovnih vezača,⁶ a krovšte je iznutra moglo biti vidljivo. Stranice završetka svetišta pokazuju nepravilnosti tipične za gotičku arhitekturu: među tri stranice završetka svetišta razlike su 10, 20 i 30 cm.⁷ Nema tragova da je svetište bilo svodeno, a niti prozora, koji su očito morali biti mali, rijetki i s visoko postavljenim parapetom.

⁶ Osni razmak među njima je 320 cm, tj. 10 stopa, što je samo po sebi značajno.

⁷ Sjeveroistočna stranica duga je 232 cm, istočna 210 cm, a jugoistočna 220 cm. Svetište se sužava prema istoku.

Sl. 4. Profilacije pilastara nekih crkava u Modrušu i okolici: A, B. - Gvozd, pavlinska crkva sv. Nikole; C. - katedrala sv. Marije u Modrušu, svetište; D. - crkva sv. Marka, zid broda.

Veličina je otvorenog dijela klaustra uz crkvu oko 10,5/11,5 m, što je identično veličinama pavlinskih klaustara u Slavoniji (Lepoglava, Kamensko),⁸ no to je istodobno manje od klaustara u samostanima drugih crkvenih redova. Samostanske su zgrade bile raspoređene duž sjeverne i istočne strane klaustra, dok danas, bez arheoloških iskapanja, ne možemo biti sigurni u strukturu zapadne strane klaustra. Nema nikakvih indicija je li se uz zapadno pročelje uzdizao zvonik ili nije. Jasno je, međutim, da su na istočnoj bile sakristija, kapela (kapitularna dvorana) s pravokutnim svetištem koje izlazi izvan tlocrta gabarita samostana, prolaz do gospodarskog dvorišta i vrtova te prostorija koje su već dio sjevernog krila samostana. Tu je i spoj na drugi klaustar. Brod je kapele bio približno kvadratan, dok je svetište izduljeno, s pravokutnim nišama na objema stranama.

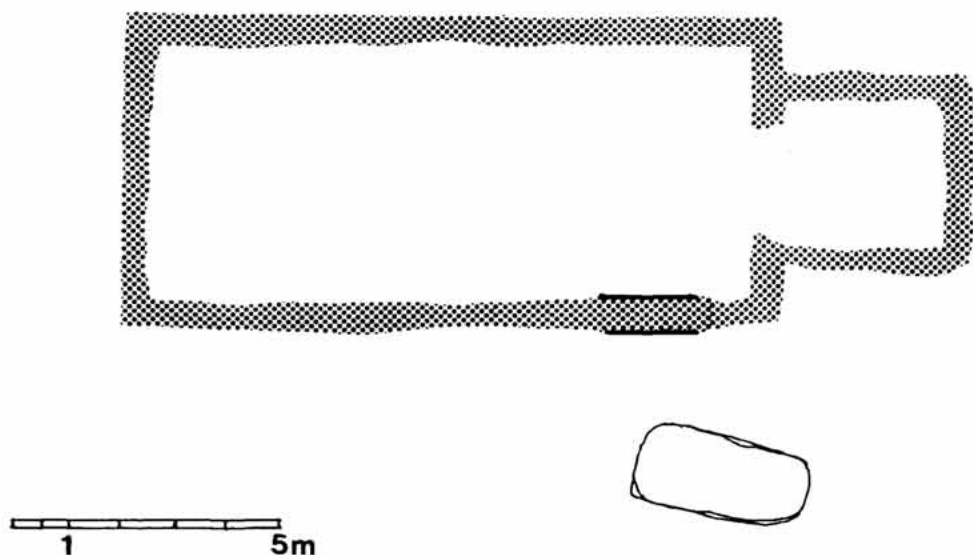
Na sjevernu se stranu osnovnoga samostanskog sklopa nastavlja još jedan klaustar, s tri strane okružen zgradama. S obzirom na relativno male dimenzije obaju klaustara vjerojatno su bar neka samostanska krila imala još jednu etažu, I. kat, što posvjedočuju zaobljeni zidovi u sjevernom krilu drugoga klaustra, dovoljno velikog promjera za jedno vretenasto kameno stubište. Dvije prostorije u tom istom krilu imaju sačuvane prozore, tek omanje otvore u zidu.

Ograđeni vanjski prostor istočno od samostanskih sklopova pratio je rub strmine terena, a južno od samostana završio je ispod desetak metara visoke okomite litice. Ponegdje se naziru gromače, a negdje su zidovi s tragovima veznog sredstva – žbuke. Areal je bio dovoljno velik za vrtove, torove za blago, skladišta na otvorenom i zatvorenom i sl. Najnepoznatija je situacija na zapadnoj strani samostana, gdje prolazi tzv. Stara cesta iz Modruša prema Senju, jer je ondje najviše zarušen.

⁸ Z. HORVAT, 1989, 105-106.

Pavlinski samostan sv. Nikole na Gvozdu bio je najveći pavlinski samostan na prostorima krbavsko-modruške i senjske biskupije u srednjem vijeku, što potvrđuje ona brojka od 80 redovnika, pa makar bila i ponešto pretjerana, a još više to potvrđuju dva njegova klaustra. Veličina prvog klaustra i tlocrtni raspored samostanskih prostorija odgovaraju uobičajenoj organizaciji pavlinskih zajednica u srednjem vijeku (npr. Lepoglava, Sv. Ana "de Dobra Kwcha", Remete). Vjerojatno je glavni majstor, koji je iskolčio samostanski sklop, došao izvana, a domaći su ga majstori izveli na način uobičajen u krajevima sjeveroistočno od Velebita. To je važna konstatacija jer govori o nekim osobinama hrvatske srednjovjekovne arhitekture, tj. o njezinoj vezanosti na lokalne običaje i tradiciju, što je Lj. Karaman prozvao "perifernom umjetnošću".⁹ Ovdje je pustinjačka skromnost bila u sretnom spoju s reduciranim oblikovanjem srednjovjekovne Hrvatske.

Turan (Turjanski) – samostan sv. Marije

Sl 5. Turan (Turjanski), crkвина u drazi Počizlini, tlocrt

⁹ Lj. KARAMAN, 1963, 7.

Samostan se prvi put spominje 1364. uz napomenu: "To je list pod Turan na Udvinu sv. Pavla Remete",¹⁰ te je to i jedina isprava vezana uz taj samostan. Dočkal misli da su samostan osnovali knezovi Krbavski.¹¹

Ispod ruševina burga Turnja – danas ga zovu Trojan-grad – nalazi se zapuštena, ali recentna pravoslavna crkva, koja ne može biti ostatak pavlinskog samostana. Na drugom kraju Turjanske doline, gdje je draga Počizlina (zovu je i Vranjkovac), nalazi se crkvena ("Crkveni do"; Sl. 5), no lokalni stanovnici nisu čuli ni za kakav samostan, jer je tradicija prekinuta.¹² Iz pećine nedaleko crkvine izvire voda. Tragovi temelja, očito srednjovjekovne crkve, nalaze se na početku drage, na ravnomu terenu. Crkva je imala izduljeni brod i, čini se, pravokutno svetište. Uz svetište leži poveća kamena ploča, vjerojatno grobna, tj. stećak. Drugih vidljivih tragova nema.

Ljubotina kraj Senja – samostan sv. Spasa

Godine 1364. prvi se put spominje samostan sv. Spasa ("conventus sive monasterium sancti Salvatoris in valle Glubotinam prope Segniam"). Samostan je napušten i srušen zbog opasnosti od turskog napredovanja tijekom 16. st., a zadnji put se spominje 1504.¹³

Pozicija je toga samostana na samoj obali, na mjestu na kojem se danas nalazi kamp Spasovac. Jedini vidljivi ostatak bivšeg samostana je podzid na strmim stijenama nad morem (Sl. 6). Faktura zida i način slaganja kamena lijep su i kvalitetan rad i očito potječu iz srednjeg vijeka. Taj zid podupire terasu, iza koje je nekoliko zgrada. Za jednu od njih – u njoj je danas "kafić" - domaći ljudi kažu da je nekada bila pavlinska kapela. Ni izvana, a niti iznutra, taj se objekt ni po čemu ne razlikuje od ostalih stambenih i sličnih građevina u okolici Senja.¹⁴ Općeniti je dojam da pavlinski samostan sv. Spasa na Ljubotini nije bio velik, kao niti onaj na drugoj strani Senja, u Vlaškoj dragi. Smještaj obaju samostana – na morskoj obali – čini se da je bio uvjetovan jednostavnošću transporta morem, a bio je pogodan i kao pomoćna luka za mnoge pomorce koji zbog "nevere" nisu mogli doći do Senja.

Pavlini iz samostana sv. Spasa u Ljubotini imali su već 1371. posjed u Baškoj drazi na otoku Krku. Godine 1456. knez Ivan Anž Frankopan pavlinima daruje crkvu sv. Kuzme i Damjana, a oni uz nju sazidaju svoj

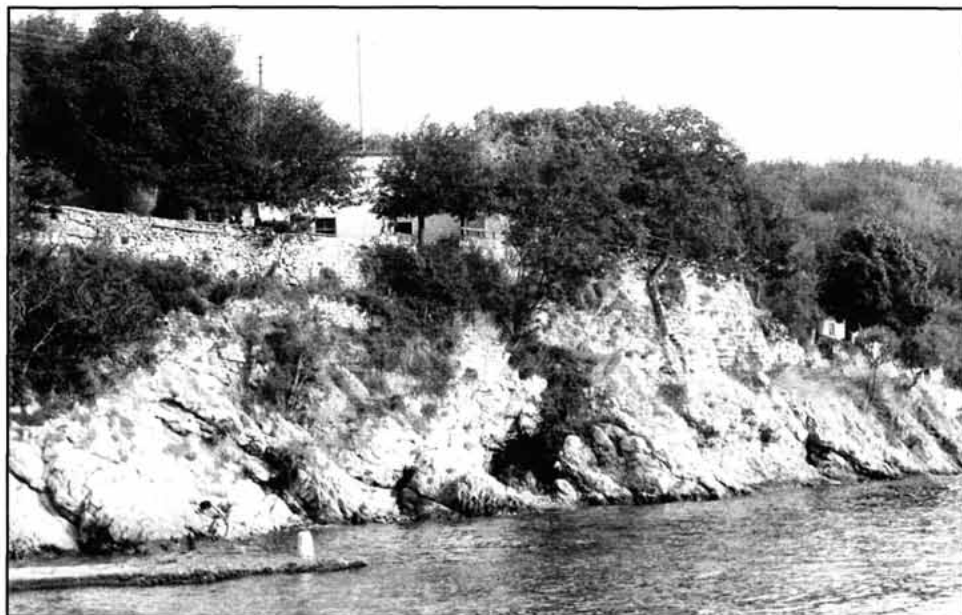
¹⁰ M. KRUIHEK – Z. HORVAT, 1988, 204-205; M. KRUIHEK, 1997, 125-126.

¹¹ M. IVANKOVIĆ, 1988, 98.

¹² M. KRUIHEK, 1997, 125-126.

¹³ M. BOLONIĆ, 1973, 278.

¹⁴ Danas je Spasovac posjed braće Tuge i Mire Krmpotić – A. GLAVIČIĆ, 1966, 415-416.

Sl. 6. Spasovac kod Senja (nekadašnja Ljubotina), pogled s mora: desno se vidi podzid starog samostana sv. Spasa (snimio M. Kruhek 1987.)

hospicij.¹⁵ Dočkal misli da je ta pavlinska rezidencija – hospicij – postala pravi samostan, koji je ukinut 1791., dakle ubrzo nakon dekreta cara Josipa II., jer se radilo o venecijanskom teritoriju. Danas se u Baškoj drazi nalazi nešto tragova ovog hospicija.

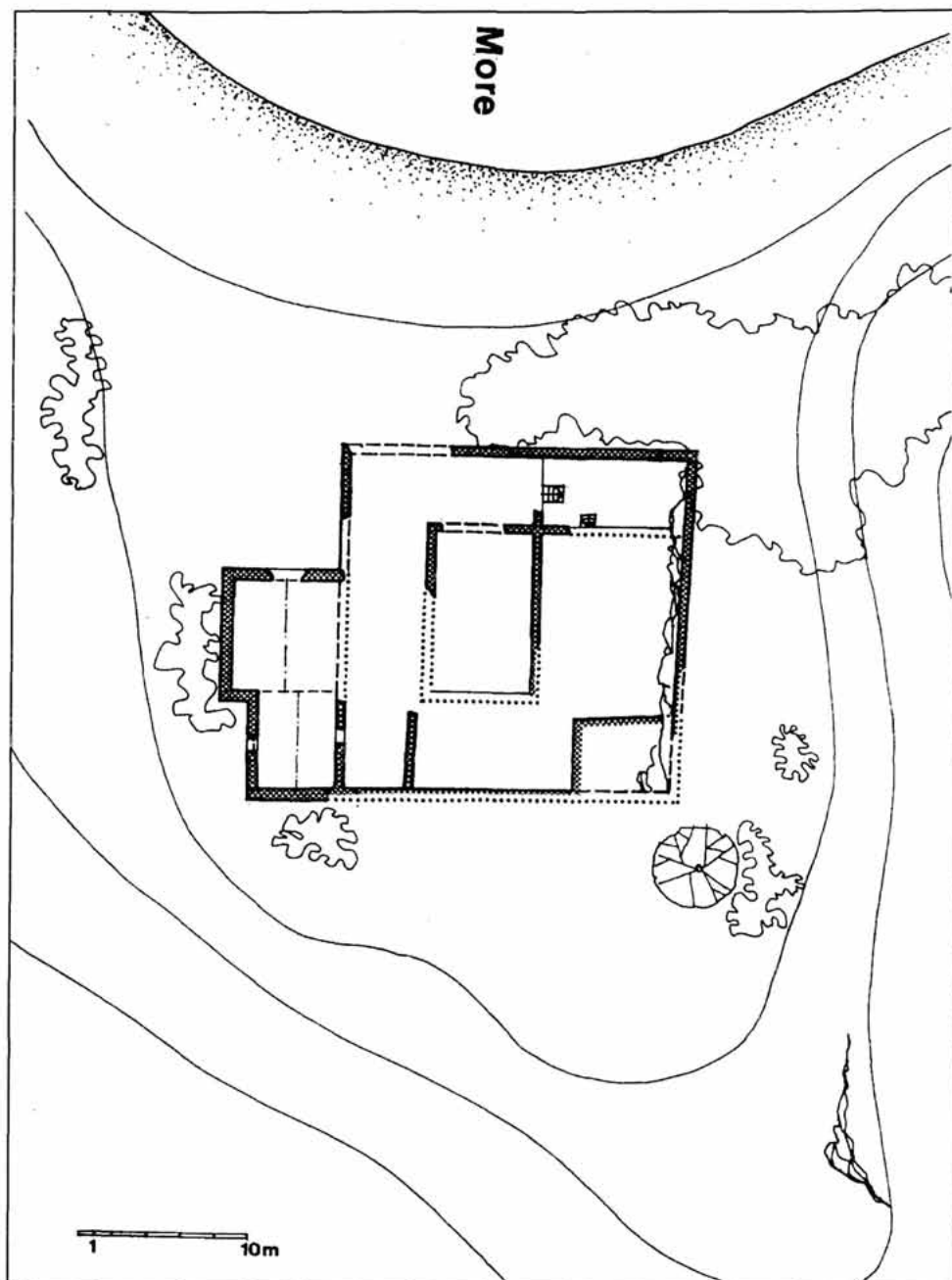
Vlaška draga kod Senja – samostan sv. Jelene

Pavlinski samostan sv. Jelene u Vlaškoj drazi osnovao je 1390. senjski građanin Radovan, kanonik i arhidakon senjske biskupije, a uz malu crkvu sv. Jelene, koju je pak sagradio njegov otac Luka.¹⁶ Samostan je poslije povremeno dobivao od knezova Krčkih-Frankopana različite nadarbine i potvrde svojih imanja, no mi se time ovdje ne bismo bavili jer su to drugi dobro obradili.¹⁷

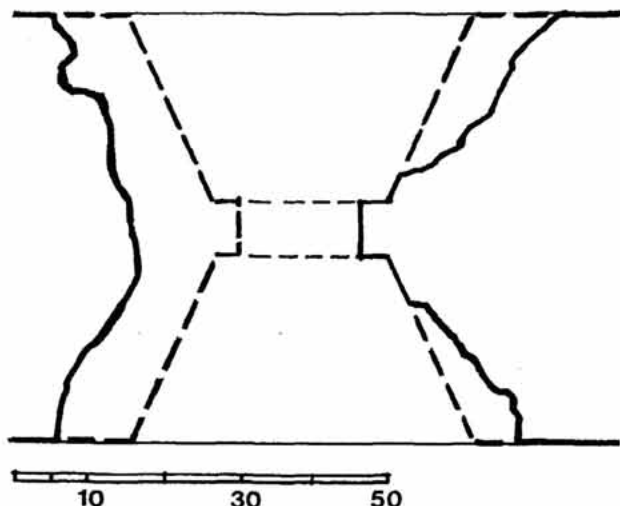
¹⁵ M. BOLONIĆ, 1973, 284-285.

¹⁶ M. BOGOVIĆ, 1988, 111.

¹⁷ M. BOLONIĆ, 1973; M. IVANKOVIĆ, 1988; M. BOGOVIĆ, 1988.

Sl. 7. Sv. Jelena - Vlačka draga kod Senja, tlocrt samostana sv. Jelene

Sl. 8. Vlaška draga kod Senja, presjek prozora u južnom zidu svetišta, pokušaj rekonstrukcije

Recimo još samo da samostan sv. Jelene postoji i djeluje još 1504., međutim se turski napadi intenziviraju, pa ga pavlinski redovnici napuštaju. Kad se pri gradnji Nehaja ruše samostani i drugi zidani objekti izvan gradskih zidina, vjerojatno su srušena i oba pavlinska samostana kraj Senja, Sv. Jelena i Sv. Spas.

Samostan sv. Jelene nalazio se sjeverno od Senja u uvali zvanj Vlaška draga. Danas je to ruševina na samoj morskoj obali, obrasla travom i dračem. Najviše je zida sačuvala samostanska crkva, dok je samostan sveden na terase, okružene ostacima kamenih zidova (Sl. 7). Samostan je bio malih dimenzija i skromne izvedbe, ukupne veličine tlocrta – bez crkve – 21/21 m. Nenatkriveni dio klaustura je 6/10 m, no nije jasno kako je izgledao natkriveni dio i je li se protezao uokolo sve četiri strane klaustura ili tek djelomično. Debljine samostanskih zidova vrlo su male. Crkva se nalazi na južnoj strani samostana te ima pravokutno svetište. Zidovi su crkve više sačuvani na južnoj strani te je očito da je brod bio svođen bačvastim, vjerojatno šiljastim svodom. Zide je svetišta nešto manje sačuvano, tako da nema tragova svoda, no na južnom se zidu nekada nalazio omanji neustakljeni prozor (Sl. 8). Svetište je postavljeno ekscentrično s obzirom na brod, tako da je oboje prislonjeno uz ravni zid samostana (Sl. 7), te odgovara naknadnoj prigradnji samostana uz crkvu i pojednostavnjuje tlocrtno rješenje samostana.¹⁸

¹⁸ Ovo odgovara etapnosti gradnje, odnosno slijedu osnivanja crkve i samostana senjskih gradana Luke i njegova sina Radovana, kanonika i arhidakona senjskog – M. BOGOVIĆ, 1988, 111.

Samostan sv. Jelene relativno je manje površine nego drugi pavlinski samostani, što govori i o relativno malom broju redovnika, koji su ondje boravili. M. Sladović piše 1856.: "...ali gledeći na malenkost zgrade i na povedanje ovdašnjih staracah biaše jih do četiri, pet..."¹⁹ Pogled na položaj i tlocrt samostana i samostanske crkve može nam pomoći u sagledavanju njegove biti: male dimenzije i skromnost izvedbe te osnivači – senjski građani – zaista odgovaraju prvotnoj ideji života pavlina, njihovu pustinjačkom životu. Prve je pavlinske samostane u Srednjoj Europi i osnivalo malo plemstvo, jer izgradnja pavlinskih samostana nije iziskivala velika materijalna sredstva kao kod drugih redova. Bez obzira na to što je crkvu sagradila jedna osoba, a samostan druga, čini se da se ovdje ipak radi o planiranom samostanu od samog početka. Ekscentričan tlocrt crkve, pozicija na terenu i kvadratan oblik samostana govore da se radi i o etapnosti gradnje, da je crkva odmah zamišljena kao dio samostana. Mala debljina zidova pa i prozor u svetištu crkve – bez ostakljenja – preživljavanje je romanike (Sl. 8), očito primjereno životu i načinu rada domaćih majstora i njihovih investitora. Tu retardaciju romanike zatječemo i u zaleđu Velebita kao dio tzv. periferijske arhitekture srednjovjekovne Hrvatske.

Karakteristično je da mala ukupna duljina crkve ostavlja pred zapadnim pročeljem crkve i dijelom južne strane klaustara omanji trg, čime se prostorno naznačuje ulaz u crkvu.²⁰

Crikvenica – samostan sv. Marije

Nikola IV., Krčki knez i prvi koji se počeo nazivati i Frankopanom, osnovao je i sagradio 1412. pavlinski samostan uz stariju crkvu sv. Marije na ušću potoka Dubračine u more (Sl. 9). Crkva je navodno bila zapuštena i neuredna, što je ponukalo Nikolu da ovamo pozove redovnike iz pavlinskog samostana sv. Nikole na Gvozdu.²¹ Po mišljenju R. Matejčić "najvjerojatnije je bila građevina kao i ostale vinodolske crkve na ladanju", što svjedoče "dvije romanske glavice stupova s masivnim akantusovim listovima, koji potječu vjerojatno iz nje, te pomažu da njen nastanak stavimo približno u 13. st."²² Po toj crkvi - "crikvi" - već je 1412. prostor oko samostana nazivan Crikvenicom.

¹⁹ M. SLADOVIĆ, 1856, 224.

²⁰ Takvo formiranje zapadna pročelja crkve i samostana vidjeli smo kod pavlinskog samostana u Lepoglavi, Kamenskom, Remetama.

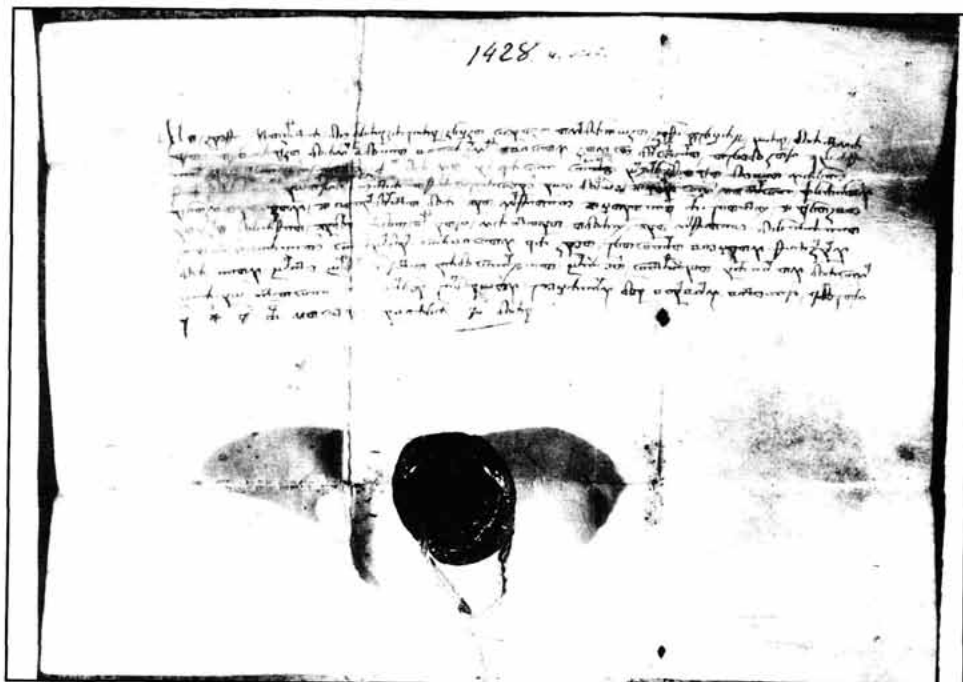
²¹ M. BOLONIĆ, 1973, 291; E. LASZOWSKI, 1923, 210-211.

²² R. MATEJČIĆ, 1989/1, 224.

Sl. 9. Crikvenica, bivši pavlinski samostan sv. Marije, nazvan kasnije "Kaštel",
A. prema razglednici iz god. 1894. (Grafička zbirka Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu)
B. prije recentne pregradnje u hotel (snimio Z. Šurjak 1971.)

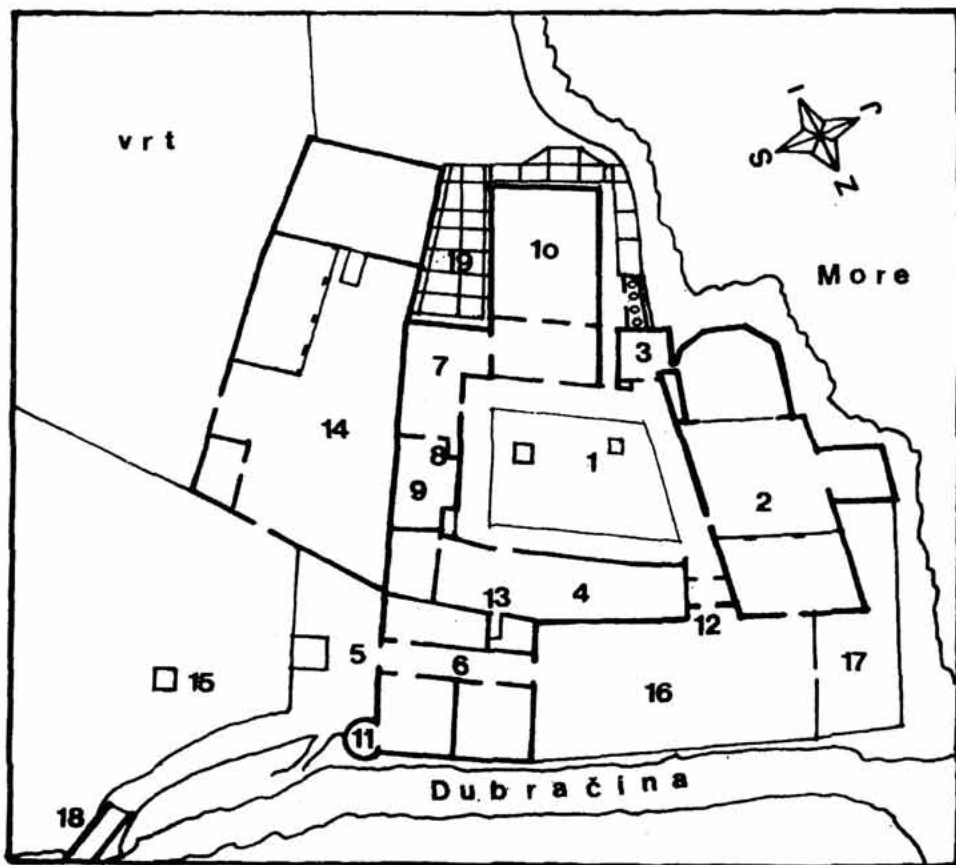
Tu je bila i luka kaštela Grižana, pa je i knez Nikola IV. Frankopan obdario samostan i dohociima luka od Jesenove do Črnina.²³ Povoljan smještaj i razne nadarbine pomogle su razvoju samostana (Sl. 10), a jedan od značajnih dobrotvora bio je Martin Frankopan (+1479).

Sl. 10. Crikvenica, bivši pavlinski samostan sv. Marije, darovnica Nikole IV. Krčkog pavlinima od 4. siječnja 1428.

Već povelja Nikole IV. Krčkog Frankopana govori o staroj crkvi, vjerojatno omanjoj građevini prelaznih, romaničko-ranogotičkih osobina, tako da je sagrađena nova samostanska crkva tijekom 15. st. Crkva je i kasnije pregrađivana i čini se da je jedino svetište zadržalo neke osobine kasne gotike – renesanse iz 16. st. U 17. st. crkva se ponovno pregrađuje, što svjedoči polukružni triumfalni luk, označen godinom 1659. Ta je pregradnja vjerojatno obuhvaćala i brod, kapelu uz južnu stranu broda, a možda i zvonik uz zapadno pročelje. Zvonik je smješten uz sjevernu stranu glavnog pročelja, s ulazom u

²³ E. LASZOWSKI, 1923, 211.

Sl. 11. Crikvenica, pavlinski samostan sv. Marije:

A. tlocrt iz 1756., crtao F. de Verneda (Državni arhiv Mađarske, Budapest sig. S-12, Div. VIII, No 259

B. objašnjenja namjene pojedinih prostorija samostana:

1. klaustar	9. spremište	16. "Malo dvorište"
2. crkva sv. Marije	10. reflektorij	17. groblje
3. sakristija	11. kružna kula	18. kameni most
4. spremišta plodina	12. zvonik i ulaz u klaustar	19. "Mali vrt"
5. ulaz u "Foresteriju"	13. stubište koje vodi u podrum	
6. "Foresterija" (gostinjac)	14. gospodarsko dvorište sa štalama i sličnim, te ulaz u samostan	
7. kuhinja	15. kip sv. Ivana Nepomuka	
8. krušna peć		

klaustar, prostorom za zvona i piramidalnim krovom, kako to vidimo na crtežu F. de Vernede iz 1756. (sl. 11 i 12). Zvonik je sadašnju kapu mogao dobiti pri posljednjoj baroknoj obnovi 1768.²⁴

Djelovanje crikveničkih pavlina bilo je mnogostruko i pozitivno, bez obzira na mišljenje cara Josipa II.: pavlini su imali svog liječnika, koji je liječio i vanjske bolesnike, a ne samo redovnike, a hospicij u Rijeci bio je bolnica u koju su otpremani teži bolesnici. Liječnička je služba pretpostavljala i uporabu lijekova, a to opet znači ljekarnu i vrt sa specifičnim biljkama. Crikvenički su pavlini imali i razne druge stručnjake: kipare, rezbare, slikare i pozlatare.

Zatim, tu je i njihova obrazovna djelatnost, i to ne puko opismenjavanje okolne djece, već je to bila gimnazija još od samog osnutka samostana. Kulturnu je razinu svjedočila knjižnica, koja je prema katalogu knjiga iz 1761. posjedovala 1450 svezaka rukopisa i knjiga.²⁵ Sve te djelatnosti govore i o potrebama arhitektonskih prostora, što je, dakako, moralo imati i posljedica u organizaciji samog sklopa. Mislim da neke od tih djelovanja trebamo tražiti u tzv. "Foresteriji" na zapadnoj strani samostana, koja je imala svoj posebni ulaz.

Sl. 12. Crikvenica, pavlinski samostan sv. Marije, zapadno pročelje crkve i samostana, crtao F. de Verneda 1756. (Državni arhiv Mađarske, Budapešt, sig. S-21, Div. VIII, No 259)

²⁴ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 224.

²⁵ M. BOŠNJAK, 1969, 461, 266-479.

Godine 1760. Bribirski je kaštelanat iz Bribira prenesen u crikvenički samostan, što je očito razlog da se objekt bivšega pavlinskog samostana i danas zove "Kaštel". Uskoro je u samostan preneseno i sjedište kotorske župe, gdje je 1776. izgorjela tamošnja župna crkva, a na kraju i sami Kotorani silaze na obalu. Dekretom cara Josipa II. iz 1786. o ukidanju mnogih samostana u njegovu carstvu ukinut je i pavlinski samostan u Crikvenici. Nakon toga samostanski je sklop služio za različite javne potrebe,²⁶ a danas je temeljito pregrađen i nadograđen za dvije etaže (1987.) – pretvoren u hotel "Kaštel". Jedino nešto neožbukanih srednjovjekovnih zidova od nekoliko kvadratnih metara svjedoči o postojanju staroga pavlinskog samostana.

Sačuvani tlocrt crikveničkog samostana F. de Vernede iz 1756. (Sl. 11A) ima osobine i raspored samostanskih prostorija kao kod ostalih hrvatskih pavlinskih samostana: relativno mali klaustar, zvonik uz zapadno pročelje, objekti uz sve četiri strane klaustara. S obzirom na svoje zaštitnike knezove Krčke Frankopane, osobito Martina, kojega čak tradicija – krivo – spominje osnivačem, samostan je očito bio bogatije izgrađen. Sama crkva ima trocrt kao mnoge kontinentalne redovničke crkve – pravokutni brod i svodeno svetište s dva svodna polja, jednim pravokutnim i završnim poligonalnim poljem, bez kontrafora vani. Sam je svod u svetištu, izgleda, stariji pa renoviran, tako da bez obzira na to što nalikuje gotičkom mrežastom svodu, on to nije. Čini se da je obnovljen i preuređen pseudohistorijski, s natruhama renesanse. Sama su rebra izvedena kao štukatura. Osim tlocrta nikakav se izraziti srednjovjekovni element arhitekture ne može uočiti.²⁷ Uostalom, to odgovara činjenici da je crikvenička pavlinska crkva pregrađena u razdoblju baroka 1659. i 1704.

Na tlocrtu F. de Vernede iz 1756. (sl. 11A i B) vidimo jedan vrlo razvijeni samostanski sklop s klaustom oko kojega su dograđeni svi ostali prostori, kako ih je vrijeme nosilo: glavni ulaz, "foresterija" - gostinjac (škola? knjižnica? ljekarna?), kula za obranu, spremišta, štale i staje za blago, vrtovi, groblje, luka. Sama je crkva smještena na južnoj strani sklopa, na samoj obali mora, dok se uz zapadnu stranu proteže potok Dubračina, koji je služio i kao luka. Crkva je kakva je i danas, s kapelom na južnoj strani broda, te pjevalištem na zapadnoj. Uz sjeverozapadni ugao crkve uzdiže se zvonik, a u njegovu je podnožju ulaz u samostan. Vrh zvonika (Sl. 12) ima veliki otvor lodže za zvona i piramidalni (zidani?) pokrov. Samostanske su zgrade na crtežu zapadnoga

²⁶ M. BOLONIĆ, 1973, 297; M. BOŠNJAK, 1969, 464-465.

²⁷ E. LASZOWSKI, 1923, 209, kaže u svom opisu crkve da je "prostrana, ali da nema osobitih starina".

pročelja nacrtane kao dvokatne, jednostavnih pravokutnih prozora s baroknim kamenim okvirima.

Crikvenički je samostan sagrađen početkom 15. st., uz već postojeću kapelu Blažene Djevice Marije, koja je potpadala pod župu u Kotoru u Vinodolu. Kako su ova stara crkva i prvobitni samostan izgledali, ne znamo. Odnos crkve, samostana, mora i rijeke Dubračine odgovaraju jednom projektiranom samostanskom sklopu, u čemu imamo indirektnu potvrdu da je samostan potpuno obnovljen vjerojatno u doba kneza Martina Frankopana, sredinom 15. st. Je li tom prilikom npr. podignut i zvonik, nije poznato, no zvonik uz zapadno pročelje karakterističan je za naše kontinentalne pavlinske samostane još od osnivanja Lepoglave oko godine 1400.

Polukula na sjeverozapadnom uglu samostanskog sklopa možda je ostatak utvrđivanja samostana krajem 15. i početkom 16. st., kad je najezda Turaka prerasla u ozbiljnu, svakodnevnu opasnost. Takvo utvrđivanje zatječemo i na drugim pavlinskim samostanima tog doba – Beloj Crkvi kraj Garića, Lepoglavi, Remetama, a samostan na Petrovoj gori i sam je postao utvrda.

Osim središnjega klaustera, koji je na tlocrtu de Vernede iz 1756. označen kao "cortile del convento", još su dva dvorišta, "piccolo cortile" - "malo dvorište" - te "cortile esterno" - "vanjsko dvorište". Ta su nam tri dvorišta zanimljiva kao arhitektonska činjenica jednoga razvijenog samostanskog sklopa, koji je nastajao tijekom nekoliko stoljeća. Pogledamo li ostale pavlinske samostane gvozdanske vikarije, vidimo da je to bila česta pojava, o čemu će još biti riječi.

Crikvenički su pavlini imali u Rijeci svoj gostinjac, prislonjen uz gradske zidove, koji je bio pročeljem okrenut prema trgu s crkvom sv. Trojstva. Nema podataka o tome kad su pavlini podigli tu građevinu, poznato je jedino da se prvi put spominje 1751.²⁸ To je doba snažnog razvoja vinodolskih pavlina, pa im je taj hospicij bio potreban i kao gospodarska i kao zdravstvena ispostava. Na pročelju gostinjca bio je uzidan znak pavlina – dva lava uz palmu. Prema R. Matejčić "reljef nosi oznake konzervativnog stila pavlinske gotike u Vinodolu, koja sigurno datira u 16. st."

Gostinjac je bio nekoliko puta pregrađivan i nadograđivan, a srušen je 1970., kad je na istom mjestu sagrađena zgrada "Brodmaterijala" (Krašova ul. 8 i 10). Pavlinski je amblem sačuvan i ugrađen na Brodomaterijalovu novu zgradu, nad ulazom u kavanu "Dva lava".

²⁸ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 177-179.

I sada jedan kuriozitet: zgradu uz pavlinski gostinjac sagradio je 1740. riječki arhitekt A. F. Verneda, isti onaj koji je crtao tlocrt i vedutu crkveničkog pavlinskog samostana godine 1756.!

Novi Vinodolski – pavlinski samostan sv. Marije

Godine 1453. ili 1462. – povjesničari imaju različita mišljenja – Martin je Frankopan osnovao pavlinski samostan na Ospu kraj Novog Vinodolskog.²⁹ Čini se da su tom prigodom pavlinski redovnici dobili jednu stariju crkvu koja je preuređena – obnovljena. Darovnica kneza Martina Frankopana od 14. svibnja 1462. govori da je on crkvu nanovo sagradio te da uz nju pavlini mogu podići svoj samostan,³⁰ no vjerojatno se radi o jednoj obnovljenoj ili popravljenoj građevini. I. Lentiću čak nije jasno na temelju čega je E. Laszowski zaključio da je knez Martin iznova sagradio crkvu.³¹ Mi ćemo prihvatiti vjerojatnost da je crkva već postojala i da ju je knez Martin tek popravio za potrebe pavlina. Povijesni dokumenti s kraja 15. i početka 16. st. koji bi nam objasnili život i događanja oko novljanskog samostana, jako su rijetki, tako da je doba prvog razvoja samostana nerasvijetljeno.

Povijesne okolnosti baš nisu pogodovale samostanu na Ospu jer su Turci i Mlečani pri napadu na Novi oštećivali samostan 1527., 1598. i 1613. Samostan je jako stradao 29. kolovoza 1615. pri napadu Mlečana na Novi, kad je samostan teško oštećen, a nakon toga napušten. M. Bolonić misli da su redovnici bili privremeno smješteni na nekom drugom mjestu, a da se samostan postupno obnavljao.³² Karakteristične su donacije knezova Nikole Frankopana Tržačkog 1646. i Jurja Frankopana 1656. za popravak "krova i fabrike": ovo drugo - "fabrika" - vjerojatno bi trebalo označavati nekakvu gradnju - valjda nove samostanske zgrade.

Novljanski pavlinski samostan ukinut je 1786., kad i ostali pavlinski i drugi samostani diljem Hrvatske, Slavonije i Austrije. Objekte samostana preuzima državni erar, koji ga prodaje 1822. Dio je samostana srušen odmah, a drugi tijekom druge polovice 19. st. Samostanska je crkva stajala čitava sve do 1916.,³³ kad ju je srušio potres ili možda bolje reći - nebriga.

Zemaljsko povjerenstvo za čuvanje umjetnih i historijskih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji zauzelo se za očuvanje pavlinske crkve sv.

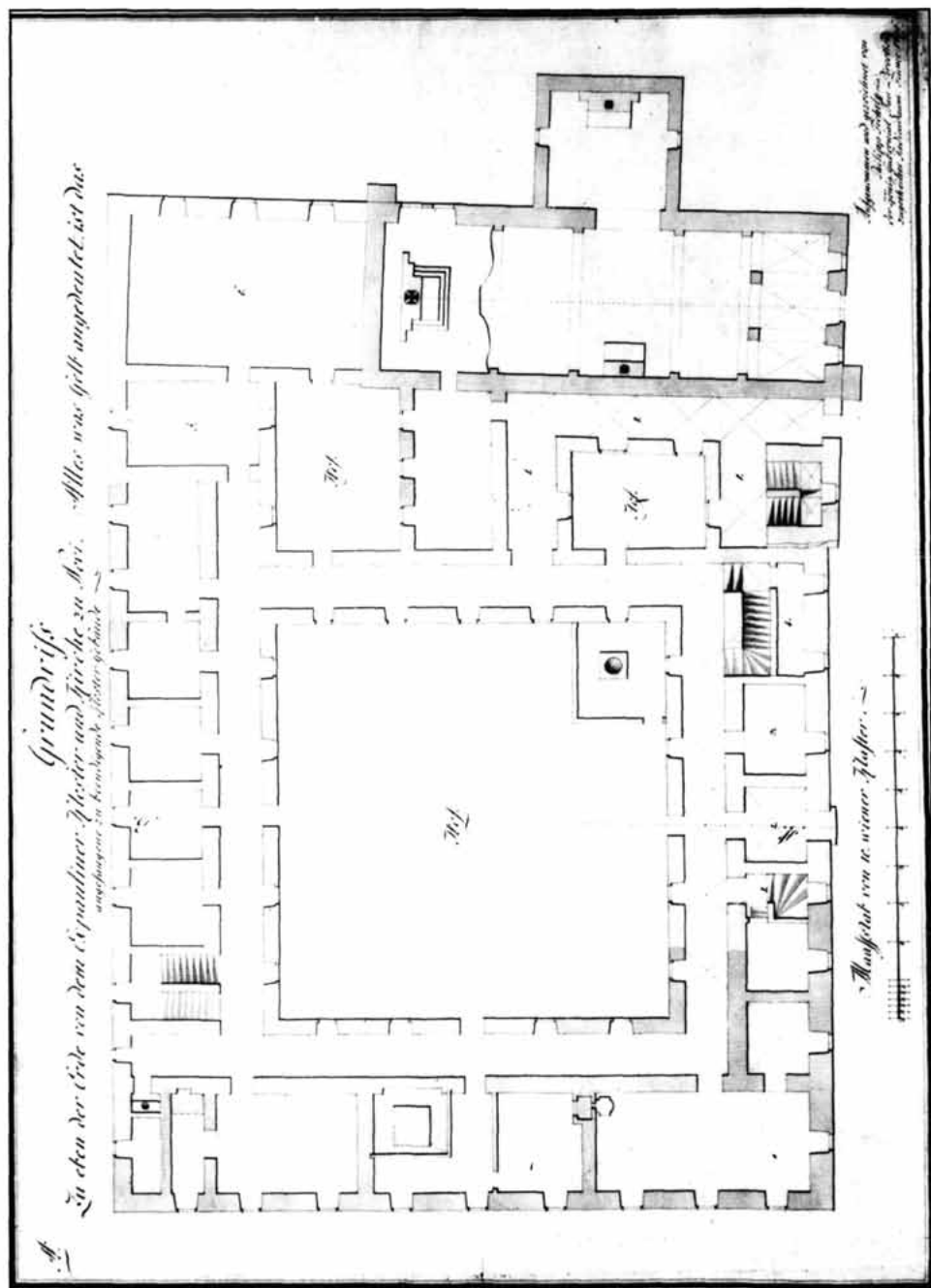
²⁹ M. BOLONIĆ, 1973, 298-299; I. LENTIĆ, 1970, 106-108; M. IVANKOVIĆ, 1988, 99.

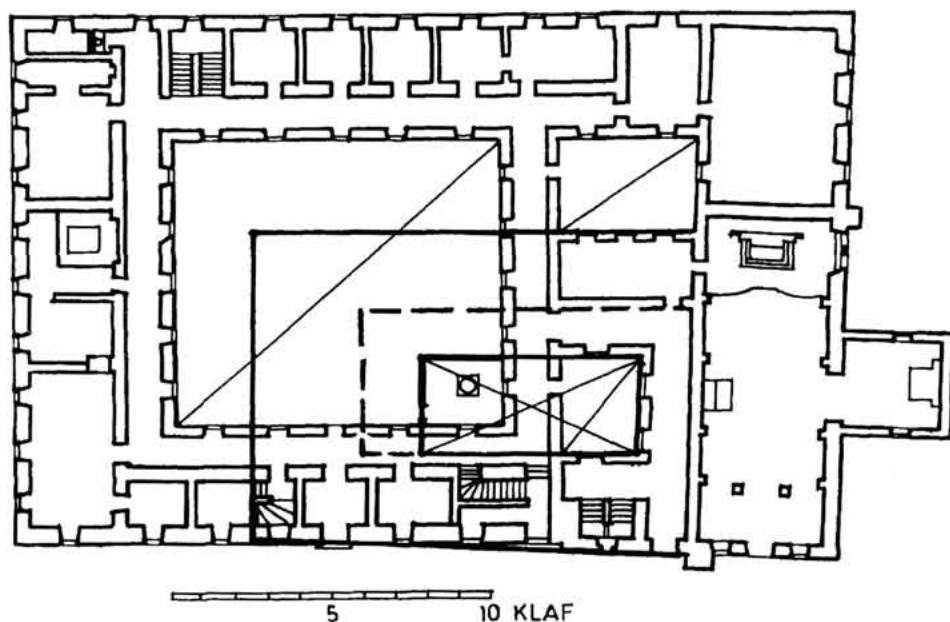
³⁰ E. LASZOWSKI, 1902, 230.

³¹ I. LENTIĆ, 1970, 108.

³² M. BOLONIĆ, 1973, 301-302.

³³ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 225.

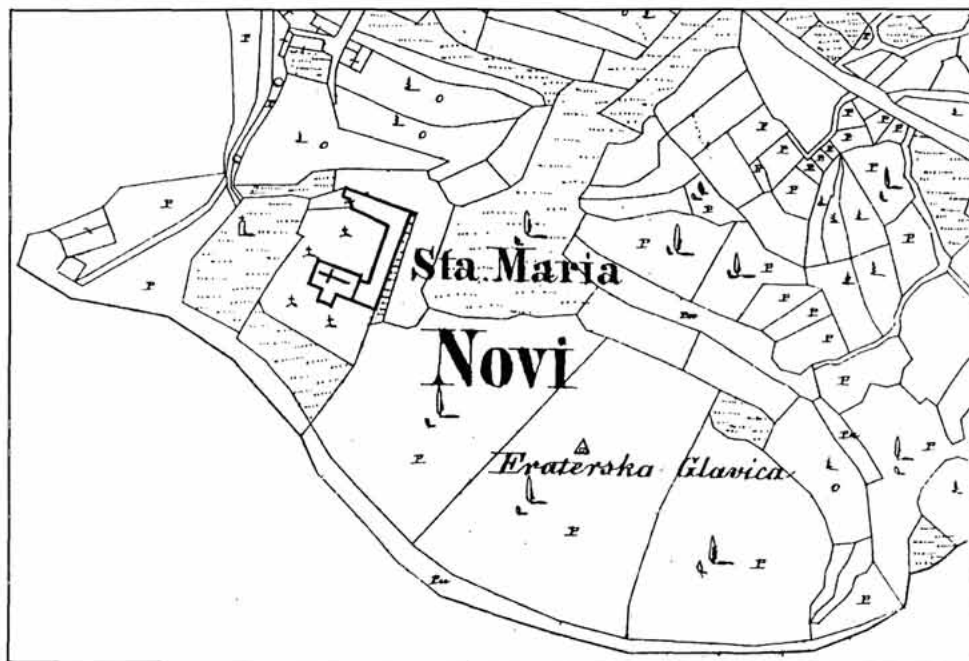

Sl. 13. Novi Vinodolski, pavlinski samostan sv. Marije na brdu Osap:

- A. tlocrt samostana Phillipa Fichtla iz 1786. (Državni arhiv Mađarske, Budapest, Sig. MOL, S-12, Div. VIII, No 463) - svjetlije označeni zidovi su nedovršeni dio samostana
 B. tlocrt samostana Phillipa Fichtla s ucrtanim pretpostavljenim prvobitnim samostanom

Marije na Ospu još početkom ovog stoljeća. Čini se da se Novljani nisu dovoljno brinuli za tu, tada već grobnu, kapelu. Gj. Szabo u svom kasnijem uratku piše: "Trebalo je samo malo povezati zidove i prekriti dobro krov, nu na pitanje, zašto se to zapašta, dobismo odgovor, da je bolje da propadne, pa će se onda nova, ljepša kapela izgraditi. A kad se jednog dana, čini mi se 1916., kapela srušila, jedva je uspjelo nakon duljeg vremena nagovoriti, da barem kapitele pohrane! A ono 'novo i ljepše' nije došlo nikada, za počast Frankopana nije nitko ni prstom maknuo, tek stoji valjda i sada na neurednom groblju ona hrpa kamenja, svjedočanstvo odanosti prema velikom rodu Frankopana".³⁴ Na drugom jednom mjestu Szabo je napisao da se "u maju god. 1917. srušio, valjda uslijed potresa, svod crkve, pa je uništio i njezino pročelje. Još je god. 1913. kad su je povjerenici Zemaljskog povjerenstva za očuvanje

³⁴ Tekst Gjure Szaboa, *Crkva sv. Marije na Ospu kod Novoga*, u Arhivu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu, u njegovoj rukopisnoj ostavštini.

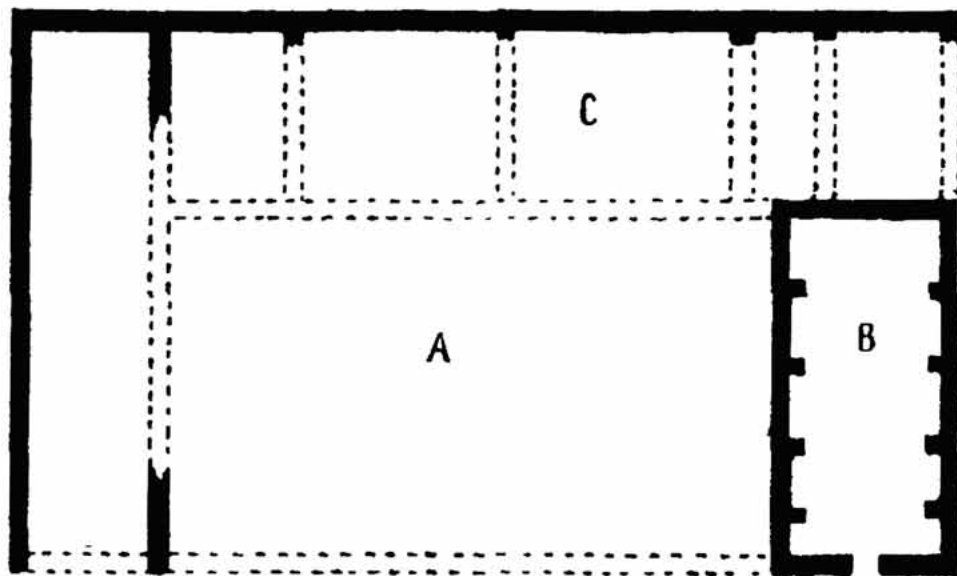
Sl. 14. Novi Vinodolski, pavlinski samostan sv. Marije na brdu Osap (Fratarska Glavica): detalj katastarskog plana iz godine 1861. (Hrvatski državni arhiv, Arhiv mapa - K.O., Novi Vinodolski, br. 33, Modruško-riječka županija)

spomenika pregledavali, bila je crkva posve dobro očuvana, samo nije više postojala kapela na desno u polovici zida, a još je nacrtana u katastarskoj mapi. To je isti tip crkve, kako ga nađosmo i u stražnjem dijelu crkve u ruševinama Ledenica, te u svetištu sv. Stjepana u Driveniku.³⁵

Iz sačuvane dokumentacije o ukidanju samostana i utvrđivanju stanja samostanskog sklopa i njegovih zgrada nalazi se plan i opis tog stanja:³⁶ to je zidana građevina, koja djelomično nije dovršena i natkrivena (Sl. 13); jednokatna je. U prizemlju je bila svođena blagovaonica s predsobljem, kuhinja i soba za posluđu. Oko klaustura je hodnik, koji još nije bio sav presvođen i pod krovom. U I. katu bilo je 12 soba, koje također nisu bile dovršene. Nedaleko od samostana nalazila se zidana staja za 4 vola, dva kotca za tovljenje svinja, štala za konje, zidana kućica za posluđu, sjenik natkriven crijepom. U samostanskom dvorištu

³⁵ Crkva sv. Stjepana u starim Ledenicama srušila se 1987. sama od sebe (cijeli sjeverni zid i bačvasti svod) – valjda zbog neodržavanja.

³⁶ I. LENTIĆ, 1970, 111.

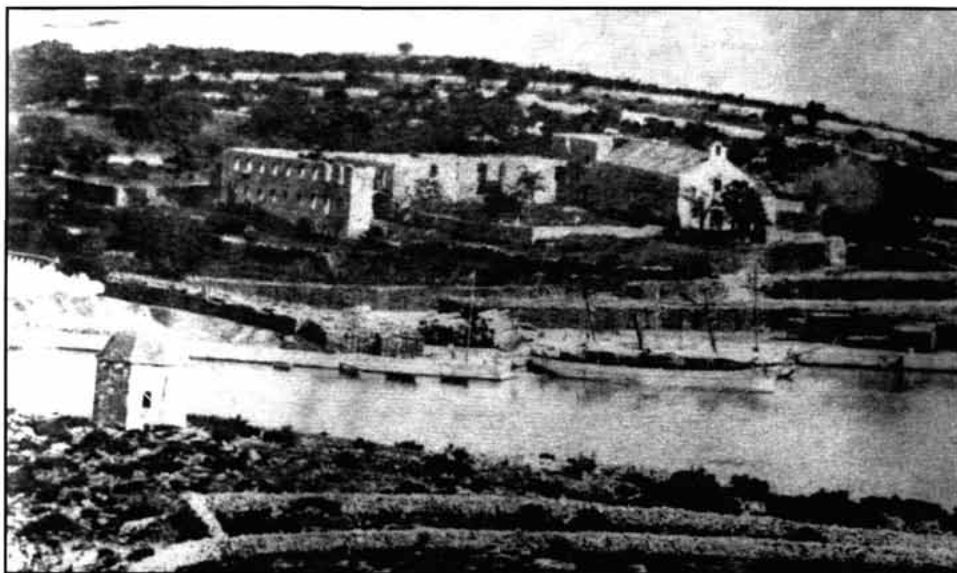

Sl. 15. Novi Vinodolski, tlocrt razvalina pavlinskog samostana na brdu Osap (A - dvorište, B - crkva, C - refektorij (?); prema E. Laszowski, *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb, 1902, slika na str. 235.

(klausturu) nalazila se cisterna, a u sredini gospodarskog dvorišta peć za pečenje kruha. Crkva je zidana "na stari način" i svođena. U njoj su tri oltara te još jedan u pokrajnjoj kapeli. Uz zapadno je pročelje kor, a nad njim zvonik na preslicu. Kraj sjeverne strane crkve je sakristija, koja je povezivala crkvu sa samostanom.

Na planu iz 1796., koji je očito trebao poslužiti za točan pregled kubature materijala zidova za rušenje (!), građevni je sklop ukupne veličine 26°/18° (hvati, tj. oko 51/35 m, Sl. 14). Unutar samostanskih zidina čak su tri dvorišta, jedno veliko i dva manja, što je očito posljedica prezidavanja novijega samostanskog sklopa uz postojeću crkvu i neke dijelove starijeg samostana. U podnaslovu tog plana piše njemački: "Grundriss zu eben der Erde von dem Expauliner Kloster und Kirche zu Novi. Alles was Gelb angedeutet ist das angefangene zu beendi-gende Kloster gebäude." Dakle, označeno je vrlo precizno, koji dio samostana nije potpun: to je srednji dio, uz crkvu, svijetlijeg tona (sl. 13A). Plan je crtao Phillip Fichtl 1796., a danas se čuva u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti.

Najmanji klaustar, smješten uz sredinu sjeverne strane crkve, očito je još ostatak prvobitnog klaustara. Budući da mu je južna strana tek nešto veća od tri

Sl. 16. Novi Vinodolski, pogled na ruševne ostatke pavlinskog samostana i crkve sv. Marije (nepoznati autor i vrijeme, vjerojatno snimka iz kraja 19. st.)

hvata, prvobitno je morao biti izduljen te obuhvaćati i cisternu, koja se našla u kutu novoga, najvećeg klaustura. Tako pretpostavljena veličina nenatkrivena dijela prvobitnog klaustura bila bi oko $3,3^{\circ}/7^{\circ}$ (hvata, tj. 6,5/13,8 m). Potvrdu o preuzimanju i zadržavanju dijela starog samostana nalazimo uz stubište u blizini crkve, uz koje je arhitekt Fichtl nacrtao pukotinu te spoj novog zida i starog samostana. Osim toga, vanjski zid starog samostana uz to stubište nije u istom pravcu kao nastavak zida novoga klaustura.

Nedovršenost srednjeg dijela samostana očito je posljedica građevinske logike: novi i veći samostanski sklop građen je izvan postojećih starijih samostanskih zgrada i crkve, tako da je crkva i dalje mogla biti u uporabi, a moguće i dio starih samostanskih zgrada. Na temelju nekih nepravilnosti plana, najmanjeg dvorišta i cisterne za vodu moguće je pretpostaviti tlocrtni obris starijeg samostana: imao je izduljeni tlocrt, prilagođen veličini crkve (Sl. 13B).

Na katastarskoj mapi iz druge polovice 19. st.³⁷ nalazimo crkvu sv. Marije na "Fratarskoj glavici", s tri krila samostana, bez obzira na to u kakvom

³⁷ Katastarski plan Novog Vinodolskog pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u Arhivu mapa. Katastarska situacija iz 1861., KO. Novi Vinodol. br. 33, Modruško-riječka županija.

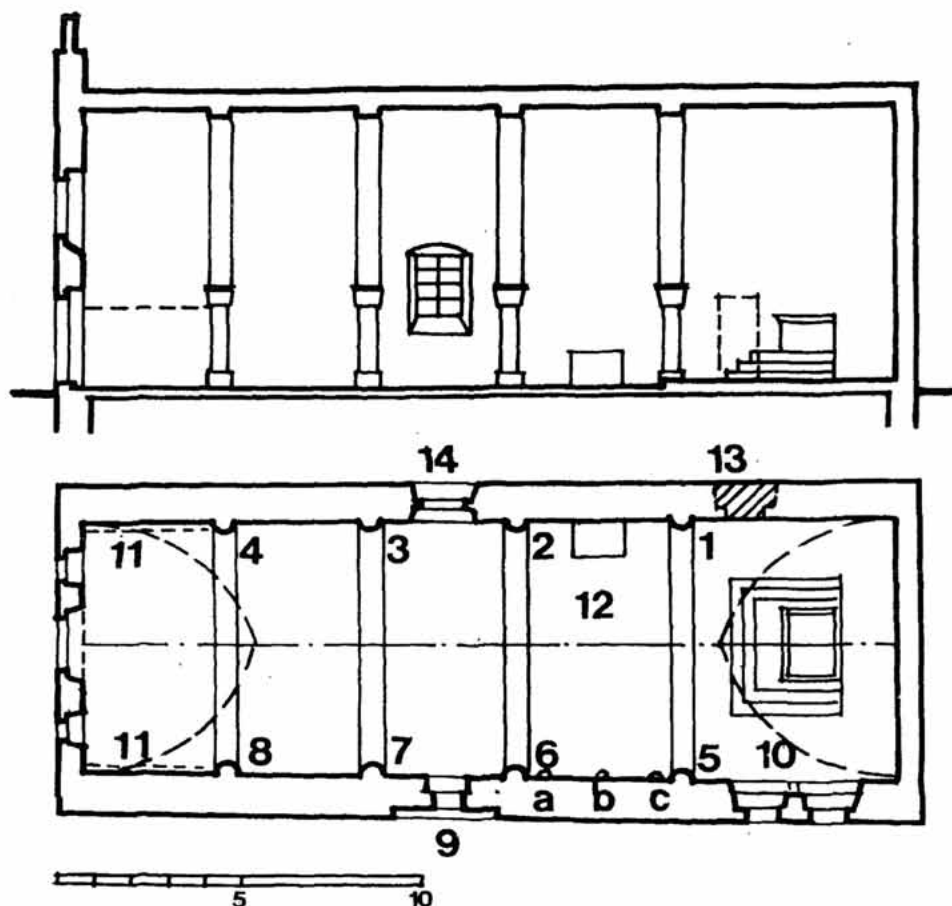

Sl. 17. Novi Vinodolski, pavlinski samostan sv. Marije na Ospu, istočna strana samostana, pogled izvana (snimio M. Kruhek 1987.)

ona stanju bila (Sl. 14). Unutar samostana i oko crkve prostire se groblje, koje je, uostalom, i danas ondje. Uz južnu stranu kapele još postoji bočna kapela.

E. Laszowski u svojoj knjizi o hrvatskim povijesnim građevinama uz opis crkve donosi i tlocrt, koji je tek naznaka bivšega samostanskog sklopa (Sl. 15). Unutrašnji je raspored vrlo jednostavan i tek naizgled ne korespondira s onim iz 1796., jer dimenzije sklopa ipak međusobno odgovaraju i Fichtlovu planu i katastarskoj snimci. Dakle, na ta tri nacrt prikazane su tri faze rušenja i nastajanja novljanskoga pavlinskoga samostana. Danas više niti crkve nema, ostala su tek dva samostanska vanjska zida, sjeverni do visine jedan metar nad tлом, i istočni, valjda u punoj visini, koji govori o jednokatnoj građevini (Sl. 17). Na jednoj staroj fotografiji, vjerojatno s kraja prošlog stoljeća, i sjeverni su i istočni zid još cijeli, no sve je ostalo manje-više srušeno (Sl. 16). U nastavku crkve još su tri zida, viša i od crkve i od zidova samostana: možda je to potvrda zapisa I. Kukuljevića da su pavlini željeli produljiti crkvu prema istoku, što je bilo spriječeno ukinućem reda?³⁸

³⁸ E. LASZOWSKI, 1923, 253.

Sl. 18. Novi Vinodolski, tlocrt i presjek pavlinske crkve sv. Marije na Ospu (Planoteka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu) (Legenda: 1-8 - kapiteli prema Szabovom tekstu; 9 - zazidani spoj na bočnu kapelu; 10 - sedilija-bifora; 11 - pete svoda baroknog pjevališta; 12 - bočni oltar; 13 - zazidana vrata prema sakristiji; 14 - novoprobijeni prozor a, b, c - konzole-glave)

U Planoteci Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu pohranjen je tlocrt i uzdužni presjek pavlinske crkve na Ospu, tako da uz opis E. Laszowskoga možemo donekle rekonstruirati njezin izgled. Brod i svetište jednake su širine, no svetišni je dio nešto širi od zapadnog. Unutrašnjost je s četiri polustupa podijeljena u pet polja, od kojih je samo ono zadnje nešto dulje i odgovara svetištu. Polukružni polustupovi preko kapitela nose pojasnice od klesanaca,

Sl. 19. Kapitel(i) iz crkve sv. Marije, danas u Gradskom muzeju u Novom Vinodolskom

pravokutnog presjeka (Sl. 18). Kapiteli su bili likovno obrađeni (Sl. 19), a danas se nalaze u Gradskom muzeju u Novom Vinodolskom. Na južnom pročelju novljanskog kaštela u okvir jednoga zazidana gotičkog prozora ugrađen je grb knezova Frankopana: još gotički heraldički štit (Sl. 20) okružen je renesansnim florealnim vijencem. I frankopanski grb i kapitela klesala je ista ruka sudeći po nekim detaljima, npr. načinu izrade peterokutnih zvijezda i na grbu i na jednom kapitelu.³⁹

Gj. Szabo u svom, već spomenutom uratku o crkvi sv. Marije na Ospu⁴⁰ podrobno opisuje razmještaj kapitela na polustupovima crkve (Sl. 18).

Na lijevoj (sjevernoj) strani crkve, brojano od oltara, nalaze se sljedeći kapiteli: 1. svetica s ljiljanom u ruci, kleči; 2. gavran nosi hljeb sv. Pavlu Pustinjaku; 3. anđeo s krilima drži smokve u ustima; 4. kapitel s listovima. Na desnoj (južnoj) strani crkve, brojano od oltara: 5. svetica s otvorenom knjigom, desno gore zvijezda, a nasuprot gavran (možda Marija? – pita se Szabo!); 6. Sv. Antun s prasetom između dva drveta; 7. dva delfina s amforama i akantusovim listovima; 8. girlanda od lovorova lišća, u sredini je cvijet.

³⁹ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 226. i slike na 230-231.

⁴⁰ Vidi Napomenu 34.

Sl. 20. Novi Vinodolski, grb knezova Frankopana sa zapadnog pročelja pavlinske crkve na Ospu, danas na zazidanom prozoru na novljanskom Kaštelu

U svetištu crkve – spominje Laszowski⁴¹ - bila je oveća niša s biforom, koju je u sredini nosio kameni stupić na još romanički način (Sl. 21): na kapitelu je bila isklesana lavlja glava. Danas se ne zna gdje se ovaj kapitel nalazi. Između trećeg i četvrtog polustupa na južnom su zidu, na visini abakusa kapitela, bile ugrađene tri kamene konzole (Sl. 22), za koje Laszowski misli da su nosile "maleni kor, na koji se dolazilo iz samostana". Čudno je, međutim, da

⁴¹ E. LASZOWSKI, 1923, 254.

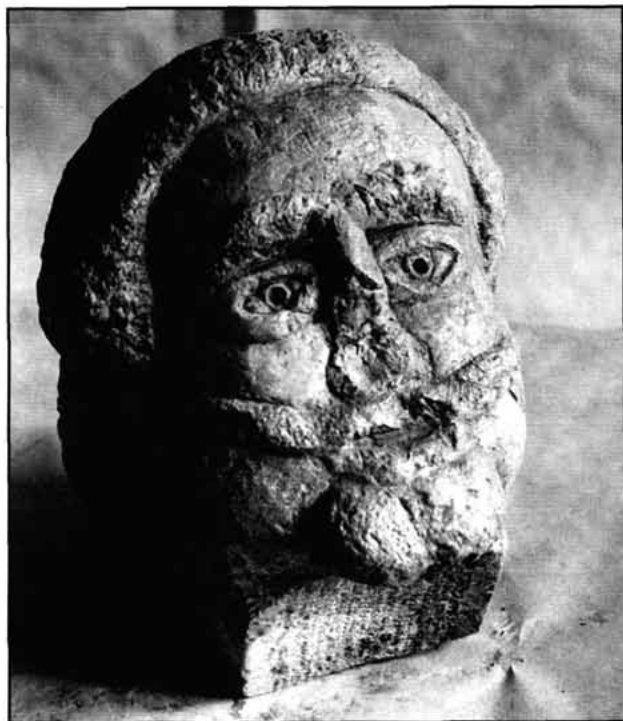
Sl. 21. Novi Vinodolski, pavlinska crkva sv. Marije na Ospu, jugoistočni kut svetišta s biforom, snimljeno prije rušenja 1916. (autor nepoznat)

su one bile desno od oltara – očito je da je to južna strana crkve – jer je onuda veza sa samostanom upitna.

Na tlocrtu što ga je crtao Martin Pilar, nacrtano je 6 prozora, a onaj iznad glavnog portala nije, no jasno je da je postojao. Dva su prozora u sredini broda novija: na južnom zidu prozor, otvoren u zazidu spoja na bivšu pobočnu kapelu, a prozor na sjevernom zidu vjerojatno je nastao nakon rušenja samostana, dakle tijekom druge polovice 19. st. Zanimljiva je Szabova konstatacija da je crkva bila prvobitno osvjetljena samo trima prozorima na zapadnom pročelju i s dva prozora, tj. biforom u svetištu, čime je postignut "prekrasan prostorni dojam".⁴²

⁴² Gjurjo SZABO, rukopis *Lopar kod Novog u Hrvatskom primorju*, 1936. u ostavštini Gj. Szaboa u Arhivu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu.

Sl. 22. Novi Vinodolski, pavlinska crkva sv. Marije na Ospu, konzola iz svetišta, danas u hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu (snimka B. Balić)

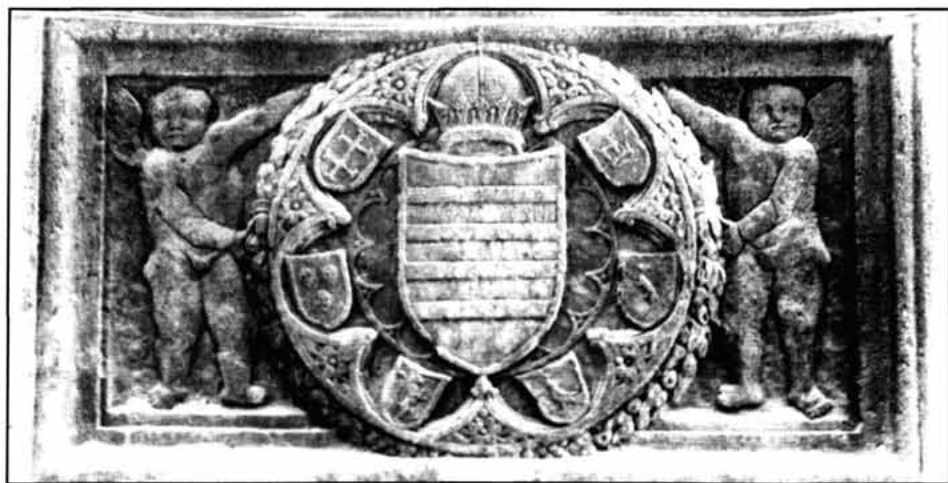
Prema podacima kojima raspolažemo, pavlinska je crkva u Novom najvjerojatnije doživjela godinu 1916. bez mnogo promjena, iako s novim oltarom, uz dodavanje, pa rušenje kapele uz južnu stranu broda i pjevališta uz zapadno pročelje. Polustupovi u brodu tipični su i za sakralne građevine s druge strane Velebita, iako su nam svi poznati primjeri danas bez krova: brod pavlinske crkve na Gvozdu, crkva sv. Marka i svetište katedrale sv. Marije u Modrušu, gdje su vjerojatno odgovarali vezovima krovne konstrukcije, kao i brod crkve Blažene Djevice Marije od Čudesa u Oštarijama. Međutim, ono što je posebno na novljanskoj crkvi, to je bogatstvo likovne obrade kapitela, a tu treba ubrojiti i grb knezova Frankopana na zapadnom pročelju, zatim glave – konzole na južnom zidu, a možda i onu lavlju glavu na bifori u svetištu, bez obzira na njihovu, pomalo naivnu izradu.⁴³

Na staroj fotografiji južnog dijela svetišta (Sl. 21) očito je da je stupić uzidan u pil između dva prozora. No, čudno je da je takav stupić sastavljen od

⁴³ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 226.

dva komada kamena, što je izvedeno nelogično: dakle, to nije nikada bio stupić, već arhitektonska plastika – polustup, koji je razdvajao nišu na dva dijela. Prozorska niša ima sniženi parapet, tako da je on istodobno bio i sedilija. Nije jasno je li taj prozor od samog početka takav – prozor–sedilija – što nije rijetko u srednjovjekovnoj arhitekturi, ili je od samog početka zamišljen baš kao prozor ili kao – sedilija?! Prijedimo na trenutak na susjedne konzole-glave, koje su prema nekim autorima (Laszowski, Szabo) bile "potporanj nekom koru". Nije, međutim, vjerojatno, da je ondje bio kor, već su konzole mogle nositi nekakvu grobnu plastiku. Mogao je to biti nadgrobni spomenik kakav je izveden u senjskoj katedrali, nad vratima sakristije (nadgrobni spomenik biskupa Ivana de Cardinalibus de Pansauro, +1393., sl. 24). Zanimljivo je da je taj spomenik u senjskoj katedrali ugrađen u prozorsku nišu. Mi se sad možemo zapitati nisu li povezane ove dvije pojedinosti: bifora u svetištu novljanske crkve i one tri kamene konzole u sljedećem svodnom polju:

- Na mjestu bifore mogla je prvotno biti sedilija, a
- tri su kamene konzole pak mogle nositi nekakav nadgrobni spomenik, moguće na mjestu jednog prozora;
- stariji je prozor pri ugradbi nadgrobnog spomenika možda zazidan, a otvorena bifora na mjestu sedilije;
- možda prozora na mjestu one tri konzole nikad nije bilo, a prvobitno se u istočnom zidu svetišta nalazio okulat ili rozeta ili slično.

Sl. 23. Senj, Kaštel, grb kralja Matije Korvine, vjerojatno klesan pri uređenju Kaštela oko 1480.

Sl. 24. Senj, katedrala, pogled na ulaz u sakristiju s nadgrobnim spomenikom biskupa Ivana de Cardinalibus (stanje prije II. svjetskog rata)

Minimalističko osvjetljenje prostora crkve zaista odgovara jednom kontemplativnom redu, ali istodobno pojednostavnjuje gradnju i izbjegava skupo staklo. Te su promjene mogle nastupiti nakon venecijanskog oštećenja samostana i crkve: nakon toga očito se podiže novi, maniristički ili barokni oltar, koji je trebao drukčije, bočno osvjetljenje.

Tu se sad javlja treća klesana pojedinost iz novljanske crkve: nadgrobni spomenik Mihala Polia (Sl. 25), nađen pri rušenju pobočne kapele 1891.,⁴⁴ koji se danas nalazi u Lapidariju Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu: zanimlji-

⁴⁴ M. VALENTIĆ, 1969, 155.

vo je da je ta ploča koncipirana za horizontalnu postavu, a ne okomitu, kao kod gotovo svih ostalih. Takva bi koncepcija odgovarala onima trima konzolama, jedino što je ploča Poli Mihala starija od kapele, bar prema tipu slova, te bi mogla biti ostatak iz starije kapele.

Na žalost, pavlinska crkva na Ospu kraj Novoga više ne postoji i nema zasada mogućnosti da na terenu provjerimo te pretpostavke.

Likovno ukrašavanje crkve na Ospu vjerojatno treba povezati s osobom investitora – knezovima Frankopanima. Renesansni su detalji na kapitelima dani dosta precizno, kao da se njihov autor do toga trenutka bavio izradom

Sl. 25. Nadgrobna ploča Poli Mihala iz srušene pavlinske crkve sv. Marije na Ospu, danas u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu (snimka L. Prister, Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu)

renesansne ornamentike, a ne ljudskim likovima, pa mu je komponiranje kapitela težak zadatak.⁴⁵ Očito su mu uzor bili klasični ili renesansni kompozitni kapiteli, listovima akantusa i volutama na uglovima, koji su nadilazili njegovo znanje i umijeće. Ono što je neprijeporno renesansno na crkvi u Ospu, to je jedinstvo prostora, s jednakom širinom broda i svetišta.⁴⁶ Dakle, to je u svojoj ukupnosti primjer prijelaznog stila i naziranje renesanse na osebujan način.

Tijekom druge polovice 15. st. u Hrvatskom je primorju isklesano dosta kamenih pojedinosti sa stilskim oznakama renesanse: u Senju je to grb senjskog arhiprezbitera Martina iz 1477. i grb kralja Matije Korvina u Kaštelu (Sl. 23), zatim reljef sv. Trojice iz crkve sv. Duha iz god. 1491., danas u senjskoj katedrali. Renesansnih detalja ima u Hreljinu (svetohranište, god. 1491.), a nadgrobnih ploča u franjevačkoj crkvi na Trsatu, u Novome, u Senju itd. Dakle, pojavu renesanse na kapitelima pavlinske crkve u Novome kao i opću koncepciju prostora treba promatrati kao dio novih tendencija u umjetnosti i arhitekturi na Mediteranu i u Srednjoj Europi. Pri tome je važno mecenatstvo knezova Frankopana i dolazak jednog majstora, koji je donekle upoznat s novim tendencijama u umjetnosti. Pavlinska je crkva u Ospu očito sagrađena krajem 15. st., iz kojeg razdoblja imamo i najviše renesansne arhitektonske plastike u Hrvatskom primorju. Karakteristično je da su renesansne pojedinosti (vijenci, girlande i sl.) korektno izvedene, no skulpture i opća kompozicija već su slabiji rad: očito je nazočan jedan klesar, upoznat tek s dijelom renesansnih novosti, ili - bolje reći - dijelom rada na gradnji jedne crkve.

Knez Stjepan II. Frankopan (+1481.) i sin mu Bernardin (+1530.), koji su ostali u dobrim odnosima s kraljem Matijom, uspjeli su da im bude vraćen Drivenik i neki drugi posjedi 1481.,⁴⁷ što je "terminus post quam" za gradnju kaštela u Driveniku. Drivenički kaštel ima tlocrt jednoga renesansnog kaštela, s polukulama na uglovima za obranu od samostrela i bedemskih pušaka. Tom je prigodom sagrađena i dvorska kapela sv. Stjepana (početak 16. st. po R. Matejčić), koja je pak srodna s pavlinskom crkvom sv. Marije na Ospu. Budući da su Stjepan i Bernardin tom prigodom stekli i Novi, moguće je oba ova objekta gradila približno istodobno ista građevna radionica. U tom slučaju jasna pojava renesansnih ideja na crkvi u Ospu i zatvorena jednostavnost sakralnih objekata, fortifikacije jednostavnosti.

⁴⁵ R. MATEJČIĆ, 1989/1, 226.

⁴⁶ A. HORVAT, 1975, 27-33.

⁴⁷ V. KLAJČ, 1901, 295.

Sl. 26. Brinje, današnja župna crkva sv. Marije (snimka M. Kruhek, 1987.)

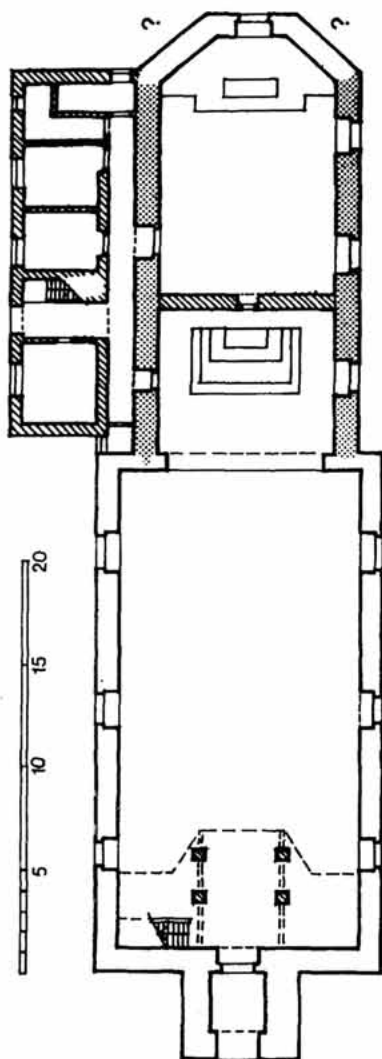
Brinje – samostan sv. Marije

Tradicija i povijesni izvori govore o postojanju pavlinskog samostana u Brinju, koji se prema tradiciji mogao nalaziti na mjestu današnje župne crkve, odnosno kraj nje. Situaciju zamagljuje činjenica da je u Brinju nekada postojao samostan augustinaca, koji su po svojim regulama vrlo bliski pavlinima. Zna se da je knez Ivan VIII. Frankopan 1476. poklonio augustincima neke nove nadarbine i potvrdio one starije, no ubrzo se predomislio i svoju nadarbinu dao pavlinima. Došlo je do spora među ta dva reda, koji je riješen tako da je augustincima vraćeno ono što su prije imali.⁴⁸ Taj samostan pavlini nisu dugo držali, jer su se u njemu 1506. našli franjevci, a 1508. – dominikanci, no ni oni ne zadugo.⁴⁹ Turski pljačkaški pohodi onemogućili su bilo kakav život izvan gradskih zidina.

Brinjska župna crkva sv. Marije smještena je na uzdignutom terenu nedaleko od burga. Crkvu čine brod i trostrano završeno svetište, te zvonik u osi zapadnog pročelja (Sl. 26, 27). Ukupna duljina crkve gotovo je 50 m, a to je

⁴⁸ M. BOGOVIĆ, 1990, 89.

⁴⁹ M. BOGOVIĆ, 1996, 311-312.

Sl. 27. Brinje, župna crkva sv. Marije, tlocrt (rasterom označeno vjerojatno srednjovjekovno zide svetišta, kosim crtama recentne pregradnje i prigradnje)

dužina najvećega sakralnog objekta krbavsko-modruške biskupije. Uz sjevernu stranu svetišta prisljonjen je jednokatni župni stan (sl. 28). Ta je crkva izašla iz II. svjetskog rata kao ruševina, a zatim je popravljena i ponešto preuređena: dodan je (ili obnovljen?) župni stan, vrlo dugo svetište pregrađeno je na dva nejednaka dijela – manji i danas služi kao pravokutno svetište, dok je preostali dio starijeg svetišta postao kapela, namijenjena katehizaciji i zimskoj službi Božjoj. I brod i svetište imaju ravan strop.

U brodu je uz zapadno pročelje obnovljen kor kao drvena konstrukcija na četiri betonska stupa. Gornji dio zvonika iznutra je podebljan betonom zbog trošnosti kamenog zida.

Vidljivih srednjovjekovnih detalja nema, osim jednog spolija na zapadnom pročelju, uzidana u jugozapadni ugao. Profilacija je većim dijelom uzidana, vidi se samo jedna kosina i početak jačeg torusa, možda dijela portala. Kamen je crvenkast, a točkasti tragovi obrade viđeni su i na brinjskom burgu i njegovoj kapeli.

U župnoj crkvi sv. Marije bila je nekada u zid ugrađena nadgrobna ploča kneza Matijaša Čubranića iz god. 1518., prenesena ovamo iz kapele sv. Vida u Humcu nedaleko od Brinja. Pred velikim oltarom u svetištu nalazila se grobnica kneza Bartola Frankopana (+1458.), dakle iz doba prije nego su onamo došli pavlini.⁵⁰

Nema tragova samostanskog sklopa, koji se mogao nalaziti sjeverno od crkve, iako ondje ima dosta prostora za njegovu

⁵⁰ E. LASZOWSKI, 1941, 14-16.

izvedbu. Prema tradiciji brinjsku je župnu crkvu gradio pop Marko Mesić na temeljima starije crkve, i to je navodno i današnje svetište, dok su brod i zvonik noviji.⁵¹

Ovaj je samostan poznat u povijesnim izvorima više po sporu s augustincima nego po čemu drugome: i sami pavlinski povjesničari govore o "incertae foundationis".⁵² Oni su, dakle, preuzeli već postojeći samostanski sklop i nisu se dugo zadržali, tako da se ne može očekivati da su ondje što dodali ili promijenili. Zaista, u slijedu nekoliko desetaka godina izmijenila su se četiri reda, i u takvoj situaciji nije baš jasno tko je što gradio i je li uopće što gradio. S obzirom na djelovanje i običaje svakog reda posebno čudno je da pustinjački redovi – augustinci i pavlini – podižu svoje samostane u naselju, a ne negdje na osami. Ili tada ondje još nije bilo naselja?

Jedini ostatak srednjovjekovne samostanske crkve možemo potražiti u tlocrtu crkve, točnije u današnjem svetištu. Danas je ono vrlo široko, a nisko, iako trostrano završeno. Mi se možemo zapitati je li to točna kopija srednjovjekovne (augustinske? pavlinske?) crkve ili je to, s obzirom na značajnu širinu svetišta, pregrađeni srednjovjekovni brod, a ostatke bi svetišta trebalo potražiti pod zemljom, istočno od današnje župne crkve? Bez iskapanja ni u što ne možemo biti sigurni.

Međutim, u pisanim se izvorima spominje pavlinski posjed istočno od Brinja, u Letincu.⁵³ Na izbrežini prije samog Letinca i Letinačkog polja nalazimo kapelu sv. Duha. To je omanja građevina polukružna svetišta koje je iste širine kao brod. Izrazitih stilskih osobina nema, no očito je građena u godinama nakon prestanka turske opasnosti, tijekom 18. i 19. st. Oko kapele nema vidljivih tragova da se ondje nalazila neka starija građevina ili sl.

Zažično (Donje Pazarište) – samostan Blažene Djevice Marije

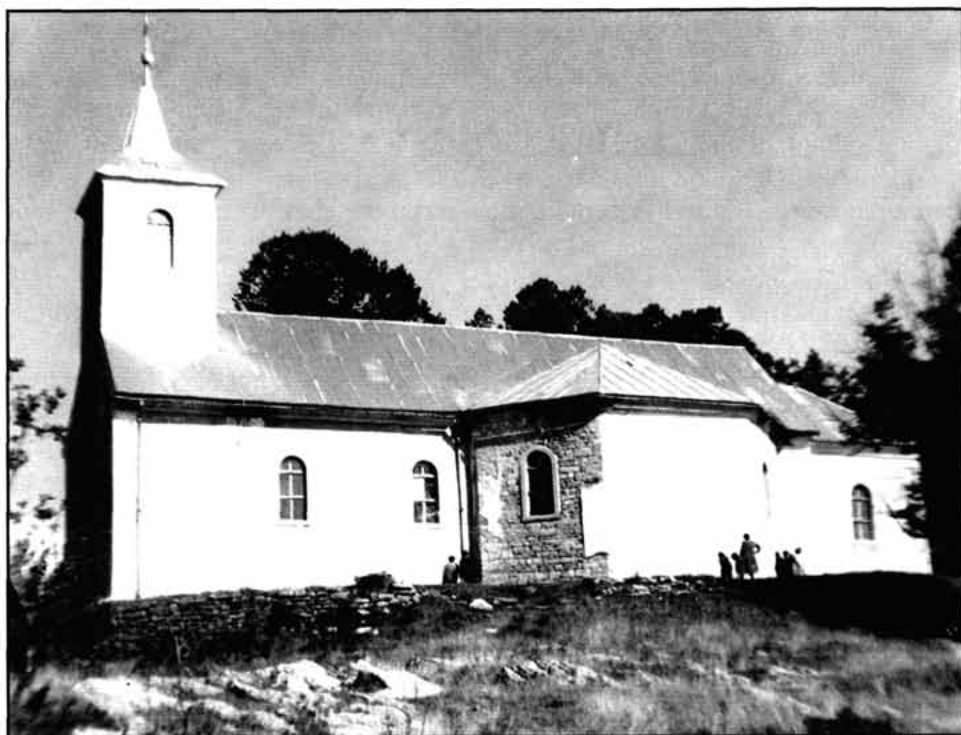
Samostan u Zažičnu Donjem, današnjem Pazarištu, osnovalo je pleme Draškovića 1490., i to je valjda najmlađi pavlinski samostan u Lici.⁵⁴ Nakon izгона Turaka iz Like na poziciji bivšega pavlinskog samostana sagrađena je nova župna crkva (Sl. 28). Samostan je u Zažičnom djelovao tek kojih tridesetak godina, do turskih osvajanja. S obzirom na kratkoću svog postojanja samostan nije mogao ostaviti za sobom mnogo tragova. I taj su samostan obdarili

⁵¹ E. LASZOWSKI, 1941, 15.

⁵² I. LENTIĆ, 1970, 119.

⁵³ M. KRUEK, 1989, 70-71.

⁵⁴ M. BOLONIĆ, 1973, 306.

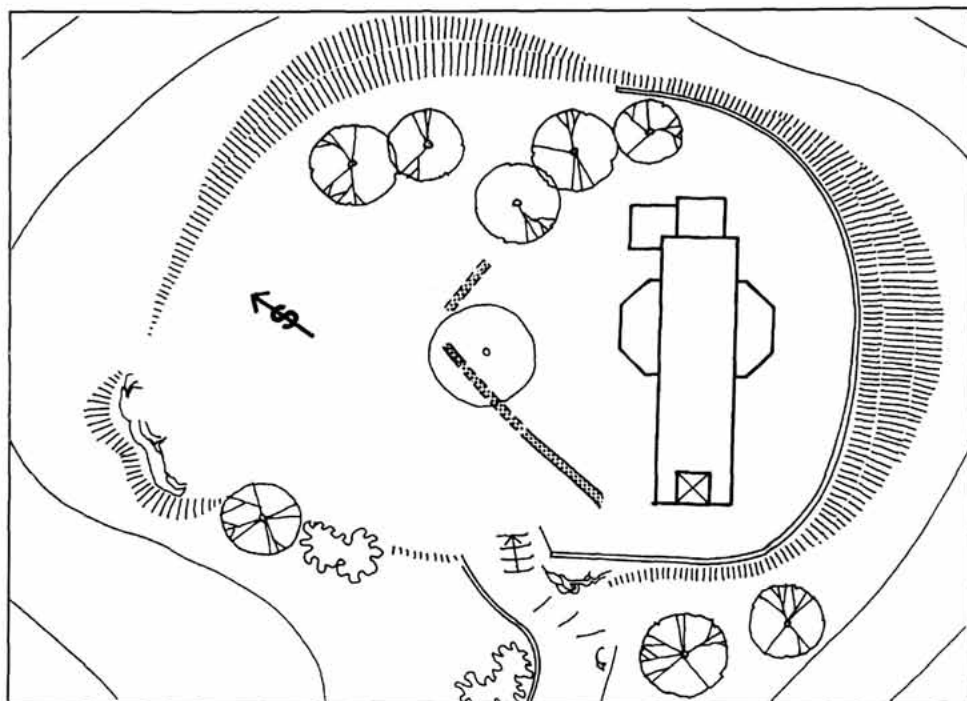
Sl. 28. Donje Pazarište (nekadašnje Zažično), današnja župna crkva sv. Filipa i Jakova na poziciji zvanj "Kloštar" (snimka M. Kruhek 1985.)

knezovi Frankopani.⁵⁵ Zadnja isprava o Zažičnom potječe iz godine 1506., a njome knez Bernardin Frankopan rješava prodaju nekakva vinograda "fratrom i mostiru sv. Marie" u Zažičnom.⁵⁶

Na ponešto uzdignutom terenu doline kod Donjeg Pazarišta, na kojem je danas župna crkva sv. Filipa i Jakova, vide se temelji i ostaci neke građevine, koji očito odgovaraju starom pavlinskom samostanu (Sl. 29). Tih ostataka nema mnogo, no potvrđuju postojanje pavlinskog sklopa na tom mjestu.

⁵⁵ M. BOLONIĆ, 1973, 307.

⁵⁶ M. BOLONIĆ, 1973, 308.

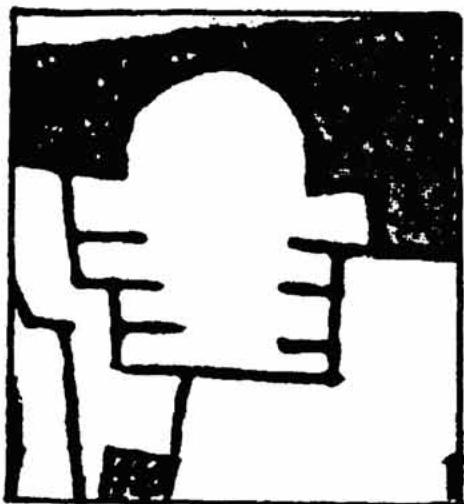

Sl. 29. Donje Pazarište (nekadašnje Zažično), situacija "Kloštra" sa župnom crkvom sv. Filipa i Jakova te trgovima zida pavlinskog samostana

Senj – samostan sv. Nikole

Godine 1634. senjski biskup Ivan Krstitelj Agatić osnovao je u Senju pavlinski samostan unutar gradskih zidina, dakle u doba kad je jedan samostan mogao postojati jedino unutar gradskih zidina. Pavlini su tom prigodom dobili već postojeći dominikanski samostan sa crkvom sv. Nikole.⁵⁷ Dominikanci djeluju i borave u Senju od god. 1371., no kako njihovo djelovanje u 17. st. nije bilo zadovoljavajuće, oni ga i napuštaju, a biskup Agatić poziva pavline. Taj dominikansko-pavlinski samostanski sklop nalazio se uz unutrašnju stranu zidina uz morsku obalu, na vrlo skučenu terenu, na mjestu današnjega Frankopanskog trga. Pavlini polako preuređuju samostan, pa je u njemu 1695. boravilo pet redovnika, a nakon preuređenja 1706. – osam. Najveće povećanje samostana dogodilo se 1725., kad pavlini preuzimaju vođenje gimnazije (šest

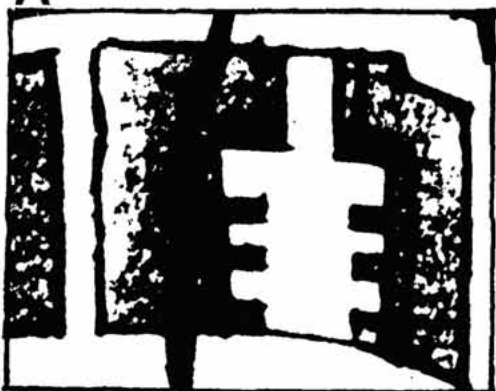
⁵⁷ M. BOGOVIĆ, 1988, 112-113.

A

B

C

Sl. 30. Senj, Usporedni prikaz katedrale sv. Marije, franjevačke crkve sv. Franje i dominikanske-pavlinske crkve sv. Nikole prema planu Senja iz 1763. (Beč, Arhiv dvorske komore, 0-162)

razreda – humaniores) i dobivaju za to redovitu dotaciju.⁵⁸ Biskup Čolić pak 1748. navodi 14 redovnika. Čini se da su se prostorije pavlinske gimnazije nalazile u samostanu. M. Bogović smatra da su sva ta proširenja u stvari bila dogradnja na starim temeljima, a ne potpuno nove gradnje, "iz temelja". Očito je i to imalo svojih posljedica, jer se vrlo brzo za samostan i crkvu kaže da su

⁵⁸ M. BOGOVIĆ, 1988, 113; zanimljivo da pavlini neko vrijeme vode i nautičku školu u Senju – o.c., 115.

Sl. 31. Senj, samostan sv. Nikole, prema grafikama M. Stiera iz 1660. (lijevo) i V. Walwasora iz 1689. (desno)

ruševni te se predlaže njihovo uklanjanje. God. 1786. ukinut je pavlinski samostan, iako dva pavlinska redovnika i dalje djeluju na "pavlinskoj" gimnaziji. God. 1874. srušen je i bivši pavlinski samostan sa crkvom sv. Nikole.⁵⁹ Vrijedno je još napomenuti da je i crkva sv. Nikole služila za pokapanje senjskih građana i plemstva, te da iz nje potječe nekoliko nadgrobnih ploča iz 16. st., a tekst im je zapisao Ivan Kukuljević još prije rušenja crkve.⁶⁰

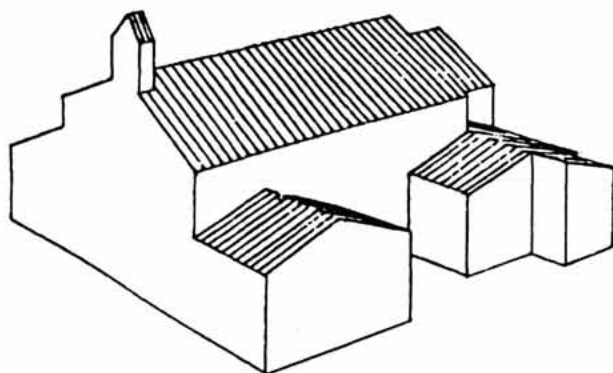
Čini se da je taj tlocrtom neveliki samostanski sklop bio bez klaustara, prigraden uz crkvu (treću po veličini u Senju),⁶¹ koja je čak mogla biti trobrodna, prema načinu prikazivanja na planu Senja iz god. 1753. (Sl. 30). Na starim planovima Senja iz 17. i 18. st. prikazane su katedrala, franjevačka crkva i dominikansko-pavlinska crkva kao vrlo sličnih tlocrta broda, no na prvog je nacrtano svetište kao da je polukružno, što nije točno. Na drugoj je i zvonik obuhvaćen prostorom broda. U sva tri primjera brodovi su nacrtani s po tričetiri prostrane kapele. Nije jasno je li to tek oznaka veće crkve, bočnih kapela ili pak trobrodnosti, jer, kako je poznato, katedrala i franjevačka crkva

⁵⁹ A. GLAVIČIĆ, 1966, 413.

⁶⁰ I. KUKULJEVIĆ, 1891, 240-241, 247.

⁶¹ M. VILIČIĆ, 1991, 295-297.

trobrodne su. Nemamo dojam da je brod crkve sv. Nikole na starim grafikama imao bazilikalni presjek, jer ga pokriva jedinstveno krovšte, što bi opet značilo da crkva ipak nije bila trobrodna! Nad krovom broda uzdizala se preslica, na Stierovoj grafici nad glavnim pročeljem, a na Valvasorovoj na zabatu pred svetištem (Sl. 31). M. Viličić drži da je nakon što su pavlini 1634. naslijedili dominikance, samostanski sklop popravljen, a kasnije podignut i novi zvonik. Uz desnu je stranu svetišta bila prizidana sakristija, dok se uz zapadno pročelje nalazila nekakva kapela ili slično (Sl. 32). Na lijevoj su strani crkve – gledano od glavnog pročelja – očito bile prostorije samostana, vjerojatno na kat, što je uvjetovao skučeni teren i naknadne pregradnje samostana.⁶² Tu stiješnjenost prostora pogoršavao je još potok, bolje rečeno korito povremenih bujica – čije je ime i danas sačuvano u imenu senjske ulice "Potok" - koji je otvoreno tekao sve do dominikansko-pavlinskog samostana. Potok je zatim natkrivenim kanalom prolazio ispod samostanskog sklopa, uz crkvu⁶³ (Sl. 30C), ispod gradskog zida, te se ulijevao u luku. Plan kapetana Vukasovića iz 1785. rješava odvodnju bujice premještanjem korita na novo mjesto, duž južnih gradskih zidina: to je današnji Kolan, usječen u živu stijenu. Dakle, samostan je do svog ukidanja stalno bio ugrožen bujicama iz Senjske drage; možemo zamisliti što je to moglo značiti za redoviti život u dominikanskom, odnosno pavlinskom samostanu! Možda je to, uz problem skučena prostora, bio glavni razlog nezadovoljavajućeg djelovanja i odlaska dominikanaca iz Senja.

Sl. 32. Senj, samostan sv. Nikole, pokušaj grafičke rekonstrukcije samostanskog sklopa M. Viličić, 1991, 297, Sl. 29.

⁶² M. VILIČIĆ, 1991, 295-297.

⁶³ Vidi nacрте uz članak M. VILIČIĆ, 1971, slike 17, 27 i 28 – prikaz Potoka na nacrtima sve do dominikansko-pavlinskog samostana!

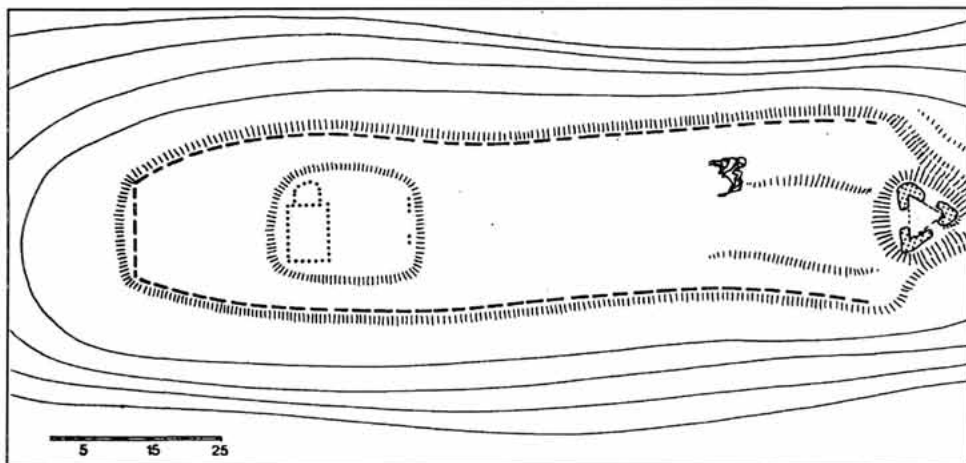
Sl. 33. Senj, luka, crkva sv. Nikole okružena zgradama bivšeg samostana i gimnazije (presnimka razglednice iz god. 1873.; negativ u Upravi za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu)

Na Standlovoj fotografiji iz 1869. (Sl. 33) vidi se tek zvonik, koji nadvisuje okolni blok i tek po zvoniku i velikom šiljatom luku naslućujemo da je ondje morala biti crkva. S obzirom na grafike iz 17. st. očito je samostan sa školom proširen dodavanjem, ne samo novih katova nego i još jednog krila ispred glavnog pročelja crkve sv. Nikole ili u njegovoj ravnini. Veliki otvor polukružna luka možda je tek premještanje zgrade uz glavno pročelje, što zbog ulaza u crkvu, a što zbog rasvjete dnevnim svijetlom. Vjerojatno crkva sv. Nikole, zbog svoje ugrađenosti, nije bila dobro rasvijetljena.

Očito su pavlinski samostan i crkva sv. Nikole tijekom 17. i 18. st. doživjeli značajne promjene, a crkva bila potpuno uzidana, ugrađena novim i višim građevinama samostana i škole tj. gimnazije: dovoljno je da usporedimo rekonstrukciju samostana i crkve sv. Nikole (M. Viličić, Sl. 32), kakav je mogao izgledati na kraju srednjeg vijeka, te Standlovu fotografiju (Sl. 33), da nam bude jasno koliko je bilo značajno povećanje kvadrature samostanskog prostora. Ta je građevna djelatnost mogla biti nesolidna i pretjerana, prelazeći uobičajene mogućnosti iskoristivosti materijala, što je na kraju moglo biti glavnim razlogom rušenja samostana i crkve sv. Nikole.

Plitvice – mogući pavlinski samostan

Za ostake jednoga samostanskog sklopa na poluotoku plitvičkoga Gradinskog jezera predmnijeva se da bi mogao biti eremitski – pavlinski samostan. Nikakvih pisanih podataka nema, osim što neki putopisci govore o nekom "starom, možda pavlinskom samostanu". Taj je samostan tijekom 15. i 16. st. pregrađen u utvrdu protiv Turaka, danas poznatu kao Krčingrad.⁶⁴

Sl. 34. Plitvice, "Krčingrad" na Gradinskom jezeru: lijevo su ostaci samostana s crkvom, a desno utvrda 16. st. s opkopima

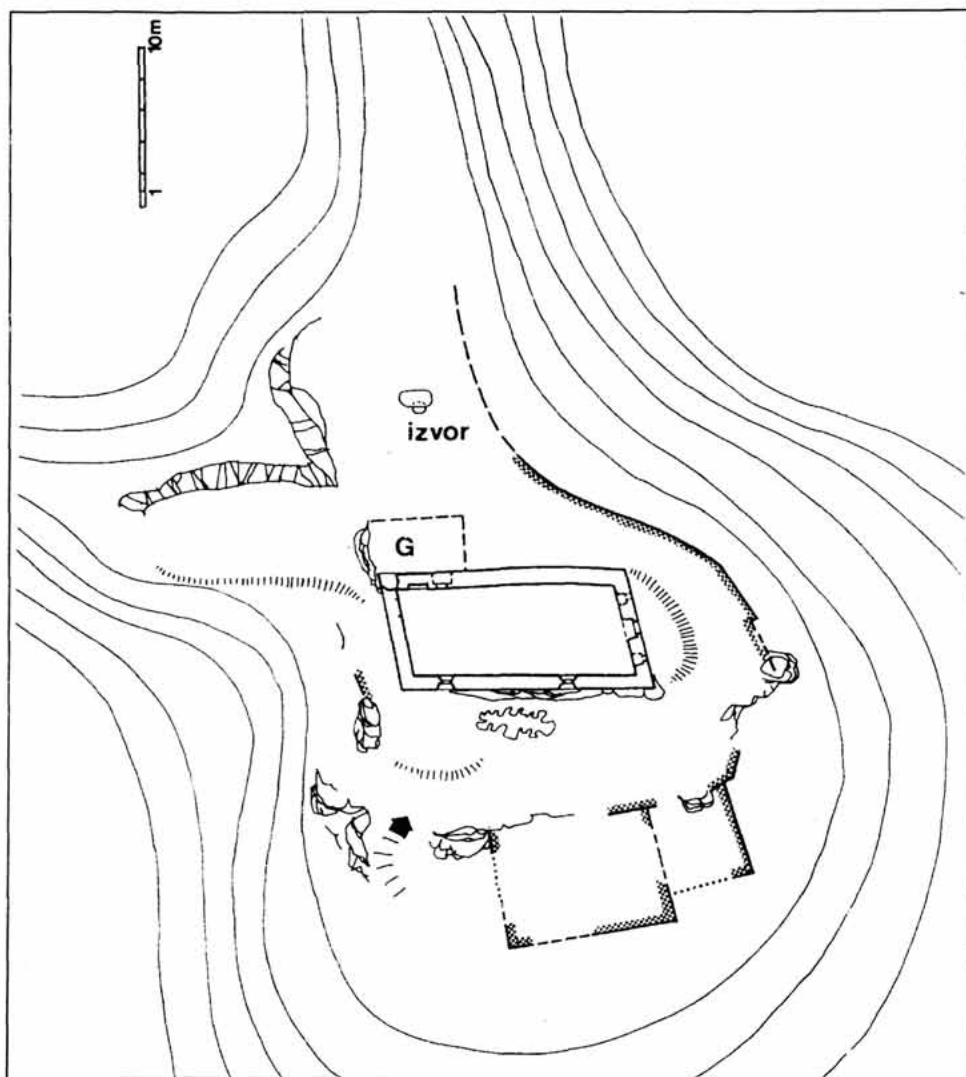
Od samostana na hrptu izduljena poluotoka, na ponešto uzdignutu terenu, raspoznaje se mala crkva, pravokutna broda i vjerojatno polukružna svetišta (Sl. 34), ukupne duljine oko 13 m. Uz južnu stranu toga sakralnog objekta nazire se klaustar s temeljima nekih zgrada. Crkva ima omjere širine broda prema ukupnoj dužini 1 : 2, što je karakteristika svih romaničkih crkava krbavske biskupije.⁶⁵ Romanički tlocrt crkve upućuje na mogućnost da je to bio najstariji samostan u krbavsko-modruškoj i senjskoj biskupiji, te da je mogao nastati u 13. st.

Sv. Ivan na Gori Velebitu

Pozicija Sv. Ivana na Velebitu iznad Metka zaista je eremitska i zahtijeva dugo i naporno penjanje do danas ruševne crkve. Skučenost terena, a još vjeroja-

⁶⁴ M. KRUHEK, 1989, 79.

⁶⁵ M. KRUHEK-Z. HORVAT, 1988, 227-229.

Sl. 35. Sv. Ivan na Velebitu, situacija: G - danas nepostojeća sakristija uz svetište crkve te dio zida uz nju moguće su ostatak srednjovjekovnog, pa i još starijeg sakralnog objekta

tnije naslijeđena starija pozicija, nisu dopustile razvijanje tlocrta tipično za pavlinski samostan – ako je on ondje ikada i bio (Sl. 35). Sličnu situaciju imamo u blizini Solina s kraja 6. i početka 7. st. kod samostana sv. Petra u

Crikvini.⁶⁶ Po Ostojiću predbenediktinske redovničke nastambe bile su uređene po istočnjačkom uzoru, i to sve do u 9. st. Uz ove, bilo je u dalmatinskom Primorju dosta eremita, ali koje ne treba miješati s kasnijim augustincima i pavlinima.⁶⁷ No sve to potvrđuje da je ovdje bila preuzeta starija lokacija na Velebitu. Pavlinska predaja i njihovi kroničari govore o nekom samostanu sv. Ivana u Lici.⁶⁸ No čini se da nekoliko pisanih izvora o toj crkvi spominju samostan sv. Ivana pod Metkom te crkvu sv. Ivana na Gori, koji su, međutim, bili franjevački, a ne pavlinski!⁶⁹ Dakle, treba posumnjati u postojanje pavlinskog samostana "na Gori Velebitu", iako je to moglo biti staro eremitsko zaklonište. Očito ta pozicija zaslužuje detaljnije arheološko istraživanje, koje bi možda moglo dati odgovore na ovu zapletenu situaciju (Sl. 36).

Sl. 36. Kapela sv. Ivana na Gori Velebitu, trag nekadašnje sakristije uz svetište s južne strane, snimio M. Kruhek 1987.

⁶⁶ I. OSTOJIĆ, 1963, 75. i slika 13.

⁶⁷ I. OSTOJIĆ, 1963, 77.

⁶⁸ I. LENTIĆ, 1970, 39.

⁶⁹ A. RUKAVINA, 1989, 93-94.

Kosinj – sv. Petar i Pavao

O samom samostanu nema baš nikakvih zapisa, ne spominju ga niti pavlinski povjesničari. Pavline u Kosinju jedini spominje S. Glavinić u svom putopisu 1691.-92.⁷⁰: "...stiže se u Kosinj... Prije je narod slavio Boga u ovom kraju u sedam crkava... Još sada postoji mjesto, gdje je bio samostan pustinjaka Svetoga Pavla, prvoga anahorete". U Glavinićevu se tekstu Kosinj spominje općenito, kao kraj, a gdje je to mjesto, gdje je samostan stajao – nije jasno. Njegov podatak, međutim, da su u Kosinju tiskani prvi glagoljski brevijari, potaknuo je naše stručnjake na istraživanje. M. Bošnjak je u potrazi za ovom tiskarom pretražio pavlinsku pismohranu u Državnom arhivu u Zagrebu, no nije našao ništa što bi govorilo o postojanju samostana u Kosinju.⁷¹ Kosinjem se još ponajviše bavio Z. Kulundžić, tražeći ondje najstariju našu glagoljsku tiskaru, no osim indirektnih zaključaka nema dokaza da je ondje bilo pavlina. Karakteristično da niti M. Kruhek u svom topografskom pregledu pavlinskih samostana ne spominje Kosinj.

Pozicija "Kloštar" s kapelom sv. Petra i Pavla omanje je uzdignuće u dolini Donjeg Kosinja, koje očito nikad nije plavljeno. Kapela sv. Petra i Pavla vjerojatno je građena nakon izгона Turaka, naizgled je romaničkog tlocrta i s lopicom pred zapadnim pročeljem, no na njoj nema ničega srednjovjekovnog. Samo uzdignuće terena ima dosta malu površinu, tako da baš nije vjerojatno da se ondje nalazio samostan. Osim kapele nema nikakvih vidljivih tragova zida, no ostaje činjenica da okolno stanovništvo i danas tu poziciju zove "Kloštar".

Zaključna razmatranja

Pavlinski samostani na području senjske i krbavsko-modruške biskupije nastajali su dosta kasno – tijekom 14. i 15. st., a jedino je u 13. st. mogao nastati onaj na Plitvicama. Njihovi tlocrti, koliko nam je to danas moguće sagledati, odgovaraju općenitim zasadama srednjoeuropske samostanske arhitekture (Gvozd, Crikvenica, vjerojatno Novi), ali ima i primjera specifičnog shvaćanja tlocrta, očito primjerenog mogućnostima (Vlaška draga – Sv. Jelena, vjerojatno stariji samostan u Novom, možda Turan). Za neke od njih tek po nešto materijalnih ostataka znademo da su postojali (Spasovac, Zažično). Zanimljiva su izrazita odstupanja od starijih zasada pavlinskog reda preuzimanjem napuštenih dominikanskih samostana u Brinju i Senju.

⁷⁰ Z. KULUNDŽIĆ, 1966, 189-192; M. BOGOVIĆ, 1993, 113.

⁷¹ M. BOŠNJAK, 1964, 85.

Najbolje sačuvani srednjovjekovni samostan – onaj sv. Nikole na Gvozdu kraj Modruša – ima tipični samostanski tlocrt kao u slavonskih pavlinskih samostana (Lepoglava, Kamensko, Sv. Ana "de Dobra Kwcha"). Veličina klaustara je ista: oko 10,5/10,5 m, tj. $5\frac{1}{2}^{\circ}/5\frac{1}{2}^{\circ}$ (hvati), što je znatno manje od klaustara drugih redova, npr. cistercita (Topusko 21,0/21,0 m), franjevac (Voćin – 17,5/17,5 m, Senj – 15/17 m), te benediktinaca (Bijela – 15,0/19,0 m). Klaustri nekih netipičnih samostana – Sv. Jelene i prvobitnog samostana na Ospu – još su manji te izduljeni, a ne kvadratni, očito prilagođeni terenu i crkvama uz njih. To smanjenje klaustara u pavlina značilo je, osim izražavanja njihove skromnosti, i znatno pojeftinjenje gradnje i održavanja građevine. Potrebni su prostori dobivani izvedbom svih triju krila oko klaustara i podizanjem građevine u vis, dodavanjem još jedne etaže. No, povećanje samostanskog sklopa izvedeno je i dogradnjom novih krila oko novih klaustara, kao npr. u Sv. Nikoli na Gvozdu, Novom, dok su to u Crikvenici posebna krila koja djelomično zaokružuju manja dvorišta, tj. nisu potpuni klaustri. Samostan na Gvozdu, kao najbogatiji i sjedište vikarijata, očito je drugi klaustar dobio već u 15. st., dok se u Novom to moglo dogoditi u 17. st., nakon što su ga značajno oštetili Mlečani. Vjerojatno su i dogradnje na samostanu u Crikvenici rezultat napredovanja samostana tijekom 17. i 18. st. Zanimljivo je da i franjevački samostan na Trsatu ima isto rješenje, gotovo da možemo to umnožavanje klaustara smatrati tipičnim za senjsku i krbavsko-modrušku biskupiju.

Pavlinske su crkve redovito jednobrodne, iako različitih veličina i odnosa brod-svetište, a brodovi ravno pokriveni. Gotovo da nema izrazitih gotičkih pojedinosti. Osjeća se, međutim, preživljavanje romaničkog načina gradnje i detalja, s tek ponekim izrazito gotičkim detaljem, koji su - istini za volju - i slabo sačuvani. Likovno ukrašeni kapiteli na crkvi sv. Marije na Ospu kraj Novoga iznimka su, već i po tome što je crkva bila sačuvana sve donedavna: izvedba renesansnih kapitela vjerojatno je nastala kada su knezovi Frankopani gradili novu crkvu. Renesansa se u Hrvatskom primorju pojavila krajem 15. st. na više mjesta u Vinodolu i u Senju: većinom su to pojedinosti u uređenju crkava i grbovi. Karakteristično je da se grbovi s još gotičkim heraldičkim štitovima okružuju renesansnim florealnim vijencima. Najstariji takav primjer iz Senja datiran je s godinom 1477. Tu je i grb kralja Matije Korvina u senjskom Kaštelu, opet s mješavinom gotike i renesanse. Čini se da pojavu renesanse u Hrvatskom primorju treba povezati s djelovanjem kralja Matije i njegovim utvrđivanjem Senja oko 1480. Renesansne ideje nalazimo i na pojačavanju fortifikacija i gradnji novih kaštela knezova Frankopana. Pa i

prostor crkve sv. Marije na Ospu ima renesansno koncipirani prostor, renesansne detalje i još romaničko-gotičku provedbu tih ideja. Dakle, imamo kombinaciju triju stilova na vrlo slobodan i jednostavan način. Unatoč toj slobodi u interpretaciji renesansne plastike, konstatirajmo njezinu ranu pojavu, čak raniju nego u Slavoniji (Đurđevac, 1488.), što bi još trebalo potanje ispitati.

Prema raspoloživim podacima može se zaključiti sljedeće o strukturi tlocrta samostana Gvozdanskog vikarijata:

Općenito, samostanske građevine uz klaustar imaju dvije etaže. U prizemlju, uz crkvu, nalazi se sakristija. U samostanu sv. Nikole na Gvozdu u nastavku je kapela-kapitularna dvorana sa svetištem koje izlazi izvan tlocrtnog gabarita samostana, dok kod ostalih nije tako. Kod crikveničkog samostana očito je refektorij dograđen naknadno, a predvorje pred njim moglo je poslužiti kao kapitularna dvorana. Čini se da je sjeverno i istočno krilo samostana sv. Jelene u Vlaškoj drži bilo jednokatno, a zapadno, okrenuto moru, te južno uz crkvu – prizemno. Toj podjeli vjerojatno je odgovarala i izvedba natkrivenih hodnika klaustra.

U gvozdanskom i crikveničkom samostanu uz sakristiju osigurana je veza s okolnim gospodarskim zgradama, što nije bio slučaj kod Sv. Jelene, a situacija u Novome je nejasna. Na sjevernoj je strani klaustra kuhinja s blagovaonicom – refektorijem u Crikvenici, Novome, a kod Gvozda to tek možemo pretpostaviti. Zapadno je krilo kod Crikvenice služilo za spremanje plodina (podrum, a vjerojatno i prizemlje), a čini se da je tako bilo i u Sv. Jeleni. Na samostanu sv. Nikole na Gvozdu spremišta su mogla biti raspoređena u prizemlju drugog klaustra, te izvan samostanske jezgre. Štale, torovi, spremišta hrane za blago, poljodjelski alat i sl. imali su svoje mjesto izvan jezgre samostana, sa svojim dvorištem i nadstrešnicama (Crikvenica, Novi, Gvozd). Prema maloj veličini samostana, tragovima na terenu i malom broju redovnika (3-5), moguće su svi gospodarski objekti u Sv. Jeleni bili unutar osnovne jezgre, u prizemlju zapadnog i južnog krila.

Pustinjački život pavlina očito je uvjetovao individualni smještaj redovnika, tj. svaki je od njih imao svoju prostoriju, ćeliju na I. katu. Na I. se kat penjalo stubištem, no pozicija je stubišta kod primorskih pavlinskih samostana različita, valjda zbog promjena tijekom dulje vremena. Kod samostana sv. Nikole na Gvozdu u prvom klaustru nemamo tragova po kojima bismo zaključili gdje je ono bilo smješteno. U drugom je klaustru stubište očito bilo spiralno, smješteno u sredinu sjevernoga krila. Kod crikveničkog samostana naznačeno je samo jedno stubište u sjeverozapadnom uglu. Kasnije, tijekom pregradnji u 17. i 18. st., ono je moglo biti izbačeno iz uporabe, a novo

stubište izvedeno. U Sv. Jeleni stubište se moglo nalaziti u sakristiji, te biti drveno i tako ne ostaviti traga.

Važan dio klaustra bila je čatrnja, rezervoar za vodu, to važnija što je u Hrvatskom primorju to i bio glavni izvor pitke vode. U Crikvenici su na Fichtlovom planu nacrtana čak dva grla, što može odgovarati dvjema čatrnjama, starijoj, prvobitnoj, i drugoj, koja je nastala u kasnijim baroknim pregradnjama. U Novom je grlo čatrnje smješteno u jugozapadni kut velikoga baroknog klaustra, no tu se vjerojatno radi o staroj čatrnji, preuzetoj od starijeg samostana. Kod gvozdzanskog samostana velika depresija u jugoistočnom kutu starijega klaustra svjedoči mjesto čatrnje: kako je ona morala biti pažljivo građena, s klesancima, očito je "glad za metrijalom" okolnog stanovništva razlog što se čatrnja raskopavala. U Sv. Jeleni pak nije jasno gdje se čatrnja mogla nalaziti.

Kulturno-prosvjetno i zdravstveno djelovanje pavlina moralo se odvijati u posebnim, za to predviđenim prostorijama, jedino za Crikvenicu možemo s dosta sigurnosti pretpostaviti da je za to mogla poslužiti "Foresterija". Vrijeme gradnje "Foresterije", sudeći po Vernedinoj veduti, moglo se dogoditi u 17./18. st. Smještaj knjižnice još je nepoznatiji, no pretpostavimo da joj mjesto možemo potražiti negdje uz svetište, dakle u sakristiji ili neposrednoj blizini. Nastanak crikveničke knjižnice – 17./18. st. – pada u doba najvećeg prosperiteta samostana, kad je već i tiskanje knjiga razvijeno. U srednjem vijeku – dakle u 15. st. – za maleni broj knjiga pisanih rukom te pohranu listina očito je dostajala škrinja ili ormar u sakristiji.

Osim gospodarskog pogona uz sam samostan, pavlini su, kao i drugi redovi, imali neke vanjske posjede s potrebnim zgradama: hospitale, mlinove, klijeti za vinograde, skladišta u lukama, pa i same luke. Liječničko je djelovanje pavlina, baš kao i u ostalih redova, tražilo brigu oko lijekova, a to je u ono doba bilo, prije svega, različito bilje. Uz samostane, ponekad u samom klaustru, sađeno je specifično bilje u "malom vrtu" Fichtlova opisa crikveničkog samostana. Kako je vrijeme protjecalo, i pustinjački se red pavlina sve više okretao djelovanju unutar društva, tako da je zadnji samostan, osnovan 1634. u Senju, u stvari potpuna negacija prvobitnih eremitskih ideja i običaja. Vođenje školstva normalna je posljedica traženja i nalaženja svog "mjesta pod suncem".

Vratimo se malo novljanskom i crikveničkom samostanu, koji su preživjeli turske ratove, te su se tijekom 17. i 18. st. uspjeli razviti u značajna sakralna, gospodarska i kulturna središta. Novljanski je samostan, nakon štete koju su mu počinili Mlečani početkom 17. st, vrlo preuzetno obnovljen, pa se nije zato niti uspjelo dovršiti ga. Taj se objekt može prisposodobiti s drugim

velikim samostanima u Slavoniji (Lepoglava, Sv. Helena kod Čakovca, pa i Sv. Petar u Šumi), a do neke mjere i s onima u srednjoj Europi. I. Lentić je u svojoj analizi lepoglavskog samostana uočio sličnost ideje u monumentalnom oblikovanju s nekim drugim baroknim, srednjoeuropskim samostanima, označenim njemačkom riječju "Stift". Lentić uočava bitne komponente tih baroknih samostana: veliko, jedinstveno dvorište i monumentalno zapadno pročelje i prostori u njima. Najbliži je tom idealu samostan u Lepoglavi i Sv. Petar u Šumi, dok su Sv. Helena kraj Čakovca i Remete kraj Zagreba tek u manjoj mjeri postigli monumentalnost i zamah. U novljanskom je samostanu nazočna poletna ideja, koju se nije uspjelo realizirati, prije svega ne u crkvi, no monumentalni, jedinstveni volumen samostana, bez obzira na naslijeđe još dvaju malih klaustara, bio je započet i realiziran u većoj mjeri. Sama pozicija na obali mora, na istaknutom terenu, bila je odlična supstrukcija za isticanje monumentalnosti samostana na način srednjovjekovnih "Stiftova".

Pavlini su uz franjevce bili najvažniji crkveni red u srednjovjekovnoj krbavsko-modruškoj i senjskoj biskupiji. Osnivani su i potpomagani po moćnim knezovima Krčkim Frankopanima, bili su stup crkvenog, kulturnog, a i gospodarskog života u ovim krajevima. Sami samostanski sklopovi i crkve bili su skromni, već zbog činjenice da se radi o jednom pustinjačkom redu koji nije mnogo zahtijevao. Čini se da se njegova skromnost dobro uklopila u reduciranu gotičku, perifernu arhitekturu srednjovjekovne Hrvatske. Pa ipak, utjecaji srednjoeuropske sakralne arhitekture nazočni su i prevladavajući.

Pavlini samostani na obali Jadrana, oni koji su preživjeli turske i mletačke napade, dosegli su u svom djelovanju zavidnu razinu, koja je na žalost prekinuta odlukom cara Jospia II. Posljedice su bile upravo suprotne od njegovih ideja: važna središta vjere, kulture i prosvjete nestala su u nepovrat i zaborav. U zadnje doba mnogo se učinilo u njihovoj revalorizaciji – iako ima suprotnih primjera – no došli smo do trenutka kada je potrebno učiniti slijedeći korak – iskopati iz zemlje ono što je još u arheološkom stadiju, a može nam pomoći u rješavanju mnogih dilema o njihovom svakodnevnom životu i djelovanju.

Popis literature

- Mile BOGOVIĆ, Pavlini u Senju, *Senjski zbornik*, 13, Senj, 1998, 109-120.
Mile BOGOVIĆ, Prijelazno stoljeće Senjske crkve, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 69-92.
Mile BOGOVIĆ, Resitutucija katoličke crkve u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka godine 1689, *Senjski zbornik*, 20, Senj, 1993.

- Mihovil BOLONIĆ, Crkveni patronat na području Senjsko-modruške biskupije, *Senjski zbornik*, 5, Senj, 1973, 219-317.
- Mladen BOŠNJAK, Tragom prvih hrvatskih tiskara, *Bulletin*, 1-2, Zagreb, 1964, 85-93.
- Mladen BOŠNJAK, Knjižnice pavlina u Crikvenici i Novom Vinodolskom, *Jadranski zbornik*, Rijeka-Pula, 1969, 461-503.
- Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966, 385-420.
- Branimir GUŠIĆ, Sv. Ivan na Gori u Lici, *Lički kalendar*, Zagreb, 1984, 23-27.
- Andela HORVAT, *Između gotike i baroka*, Zagreb, 1975.
- H.B., *Sv. Ivan na Gori u Lici u dalekoj i bližoj prošlosti*, Ličke župe, Gospić 1984, 28-31.
- Zorislav HORVAT, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, *Katalog izložbe Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989, 95-109.
- Zorislav HORVAT, Pregled sakralne arhitekture Modruša i okolice u srednjem vijeku, *Zbornik Krbavska bitka i njene posljedice*, Zagreb, 1997, 130-150.
- Marinko IVANKOVIĆ, Pavlini u Krbavskoj biskupiji, *Zbornik Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka - Zagreb, 1988, 55-102.
- Ljubo KARAMAN, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb, 1963.
- Vjekoslav KLAIĆ, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb, 1901.
- Milan KRUHEK, Povijesno-topografski pregled pavlinskih samostana u Hrvatskoj, *Katalog izložbe Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989, 67-89.
- Milan KRUHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskoga kraljevstva tijekom 16. st.*, Zagreb, 1995.
- Milan KRUHEK, Topografija krbavske spomeničke baštine, *Zbornik Krbavska bitka i njene posljedice*, Zagreb, 1997, 99-129.
- Milan KRUHEK - Zorislav HORVAT, Sakralna arhitektura Krbave i Like na području Krbavsko-modruške biskupije, *Zbornik Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Rijeka - Zagreb, 1988, 187-233.
- Zvonimir KULUNDŽIĆ, Glagoljska štamparija XV - XVI stoljeća Kosinj - Senj - Rijeka, *Senjski zbornik*, 2, Senj, 1966, 167-308.
- Emilij LASZOWSKI, *Hrvatske povijesne građevine*, Zagreb, 1902.
- Emilij LASZOWSKI, *Gorski Kotar i Vinodol*, Zagreb, 1923.
- Emilij LASZOWSKI, *Stari lički gradovi*, Zagreb, 1941.
- Ivo LENTIĆ, *Arhitektura pavlina*, magistarska radnja, 1970, rukopis pohranjen u NSB, fond Rijetkost.
- Ivo LENTIĆ, Specifičnost arhitekture pavlinskih sakralnih objekata u Hrvatskoj u doba baroka, *Vijesti muzealaca i konzervatora*, 4, Zagreb, 1977, 17-36.
- Blažanka i Enver LJUBOVIĆ, *Grbovi i natpisi na kamenim spomenicima Senja*, Senj, 1996.
- Mile MAGDIĆ, *Topografija i poviest grada Senja*, Senj, 1877.
- Radmila MATEJČIĆ, Pavlini na frankopanskom feudu u Hrvatskom primorju, *Katalog izložbe Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786*, Zagreb, 1989, 223-235.

- Radmila MATEJČIĆ, *Kako čitati grad*, Rijeka, 1989.
Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I. dio, Split, 1963.
Ante RUKAVINA, *Zvona ispod zvijezda*, Gospić, 1988.
Manojlo SLADOVIĆ, *Poviesti biskupijah senjske, modruške ili krbavske*, Trst, 1856.
Gjuro SZABO, *Senj*, Knjiga I, Zagreb, 1940.
Pavao TIJAN, *Vodič po Senju*, Senj, 1931.
Pavao TIJAN, *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda*, Zagreb, 1940.
Mirko VALENTIĆ, *Kameni spomenici Hrvatske*, Zagreb, 1969.
Melita VILIČIĆ, *Arhitektonski spomenici Senja*, RAD JAZU, 360, Zagreb, 1971, 65-130.
Melita VILIČIĆ, *Skice grafičkih rekonstrukcija nekih drevnih senjskih građevina*, *Senjski zbornik*, 18, Senj, 1991.

DIE MITTELALTERLICHE ARCHITEKTUR DER PAULINER AUF DEM GEBIET DER SENJER UND KRBAVA-MODRUŠER GESPANNSCHAFT

Zusammenfassung

Die Pauliner waren neben den Franziskanern der wichtigste Orden im mittelalterlichen Kroatien, praezis in der Senjer und Krbava-Modrušer Gespanschaft. Sie wurden von der Mitte des 14. Jahrhunderts her bis zum 15. Jh. gegruendet, d.h. bis zur Intensivierung der tuerkischen Durchbrueche durch unsere Gegenden. Meist wurden sie von den maechtigen Fuersten Frankopane gegruendet und unterstuetzt, und waren die Saeule des kirchlichen, kulturellen und wirtschaftlichen Lebens in diesen Gegenden. Leider unterbrochen die tuerkischen Angriffe und Eroberungen ihre Taetigkeit, und die Kloester verschwunden mit ihren Archiven, Kunst-Gegenstaenden und Bauwerken. Einige Kloester ueberlebten die tuerkischen Angriffe und erreichten ein hohes Niveau der Taetigkeit.

Das wurde mit dem Bescheid des Koenigs Joseph II. 1726 wegen ihrer angeblichen Nutzlosigkeit unterbrochen.

Die Pauliner Kloester waren bescheiden, weil sie ein eremitischer Orden waren, und hatten keine grossen Ansprueche. Ihre Bescheidenheit hat sich sehr gut in die reduzierte mittelalterliche Architektur der. sgn. peripheren Richtung eingefuegt. Das war eine Architektur, die sich konservativ alter Weisen des Baues hielt, und doch akzeptierte sie auch die neuen stilistischen Erreichungen.

Mit Ausnahme des Pauliner Klosters in Crikvenica, das durch eine rezente Renovierung negiert wurde, sind alle andere Kloester in verschiedenen archaeologischen Stufen geliebt, und warten noch immer auf weitere Erforschungen.

THE MIDDLE AGES PAULIST ARCHITECTURE IN DIOCESES OF MODRUŠ
& KRBAVA AND SENJ

S u m m a r y

The author points out here that Paulists beside Franciscans were the most important holy orders in Middle Ages Croatia or, even better to say, in dioceses of Modruš & KrbaVA and Senj. The foundation of their order started sometime mid 14th c. and lasted until the end of the 15th century, when Turkish penetration in those parts was intensified. Their foundation was for the most part supported by the potent Frankopani, the Princes of Krk, who were in fact the prop of the ecclesiastic, cultural and economic life of those parts. Unfortunately, Turkish attacks and conquests interrupted their activities and monasteries disappeared together with their activities, pieces of arts and buildings. Some monasteries on the Adriatic coast survived Turkish attacks and have in their activities reached inviable successes. Unfortunately also that was interrupted by the decision of the emperor Frances Joseph II in 1786, when a great many holy orders were abolished for, as stated, the unnecessariness of their activities.

Paulist monasteries and churches were in fact very humble for the simple reason that was a hermitical order with modest demands. So, their modesty was well suited into a reduced Middle Ages architecture of the so called "outskirts orientation", which conservatively observed the old-established way of the construction, only occasionally accepting the achievements of the new style but conformed to their material and constructive possibilities. Unfortunately, with the exception of the Paulist monastery at Crikvenica which has been by recent reconstruction completely denied, all the others have remained in various archeological stages and are to be further explored.